

NORGES BANK

Finansiell stabilitet

2 | 10

november

Norges Banks rapportserie nr. 5-2010

Finansiell stabilitet

2/10

Norges Bank

Oslo 2010

Adresse: Bankplassen 2

Post: Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo

Telefon: 22 31 60 00

Telefaks: 22 41 31 05

Reg nr: 0629/7

e-post: central.bank@norges-bank.no

Internett: <http://www.norges-bank.no>

Sentralbanksjef: Svein Gjedrem

Visesentralbanksjef: Jan F. Qvigstad

Ansvarlig redaktør: Svein Gjedrem

Omslag og grafisk utforming: Burson-Marsteller

Sats og trykk: 07 Gruppen AS

Teksten er satt med 10,5 pt Times New Roman / 9,5 pt Univers

ISSN 1502 - 2765 (trykt)

ISSN 1503 - 884X (online)

Innhold

Leder	7
1 Vurderinger av finansiell stabilitet	8
Del A Utviklingen i det norske banksystemet	8
Del B Kilder til risiko utenfor det norske banksystemet	13
Del C Utfordringer for bankene og myndighetstiltak	20
2 Stresstesting av bankenes kapitaldekning	22
Rammer	
Ramme 1: Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden Finansiell stabilitet 1/2010	27
Ramme 2: Ny regulering av bankers kapital og likviditet	28
Ramme 3: Diskresjonære motsykliske tiltak	30
Ramme 4: Kriseløsning – systemviktige banker	32
Ramme 5: Virkninger av vedvarende lave renter	34
Vedlegg	36
Vedlegg 1: Ordforklaringer	36
Vedlegg 2: Oversikt over rammer 2006 – 2010	38
Vedlegg 3: Tabeller	39

Rapporten er basert på informasjon fram til og med 23. november 2010

Norges Banks rapporter om finansiell stabilitet

Finansiell stabilitet innebærer at det finansielle systemet er robust overfor forstyrrelser, slik at det er i stand til å formidle finansiering, utføre betalinger og omfordele risiko på en effektiv måte.

Finansiell stabilitet er et av Norges Banks hovedmål i arbeidet med å fremme økonomisk stabilitet. Norges Banks oppgaver og ansvar på dette området hviler på sentralbankloven § 1, som sier at banken skal «*fremme et effektivt betalingssystem innenlands og overfor utlandet*», men banken kan også «*sette i verk tiltak som er vanlige eller naturlige for en sentralbank*». I § 3 sies det at: «*Banken skal underrette [Finans]departementet når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken.*»

Norges Bank har en rolle som långiver i siste instans: Sentralbanken kan tilføre ekstraordinær likviditet til enkeltinstitusjoner i finansiell sektor eller til banksystemet når etterspørselen etter likviditet ikke kan møtes fra alternative kilder. Rollen gir en selvstendig begrunnelse for at Norges Bank overvåker det finansielle systemet som helhet og er særlig opptatt av risikoen for systemsvikt.

Erfaringsmessig bygger grunnlaget for finansiell ustabilitet seg opp i perioder med sterk vekst i gjeld og formuespriser. Bankene har en sentral rolle i kreditttying og betalingsformidling – og de skiller seg fra andre finansinstitusjoner ved at de finansierer virksomheten med innskudd fra publikum. Bankene er således viktige for finansiell stabilitet. I rapporten «Finansiell stabilitet» legger vi derfor vekt på utsiktene for bankenes inntjening og soliditet og hvilke risikofaktorer de står overfor.

Rapporten utgis to ganger i året. Hovedkonklusjonene i rapporten oppsummeres i et eget brev til Finansdepartementet. Brevet behandles i Norges Banks hovedstyre. Norges Banks «Årsrapport om betalingssystem» gir en bred oversikt over risiko og utviklingstrekk i det norske betalingssystemet.

Leder

Norge bør tilpasse seg Basel III raskt

Norsk etterspørsel etter varer og tjenester ser ut til å kunne vokse ganske godt i årene fremover. Det skyldes gode priser på varer og tjenester som norske bedrifter produserer, økt bruk av oljepenger og vedvarende temmelig lave realrenter. Mye av etterspørselen vil rette seg mot varer og tjenester som produseres i andre land fordi pris- og kostnadsnivået i Norge er svært høyt. Boligtjenester kan bare produseres hjemme. Med en sterk vekst i etterspørselen er det risiko for at boligprisene igjen begynner å stige fra høye nivåer og med tilhørende vekst i husholdningenes gjeld. Dette vil stille krav til vårt makrotilsyn av den finansielle sektor.

Det vil hjelpe at Finanstilsynet har gitt bankene nye retningslinjer for praksis ved utlån til bolig. Baselkomiteen for banktilsyn har dessuten vedtatt nye internasjonale standarder for bankers kapital og likviditet. For å dempe faren for at banker strammer inn sin långiving når veksten er svak, har Baselkomiteen gitt bankene god tid til å tilpasse seg de nye kravene. Norske banker går godt, og veksten i norsk økonomi synes nå å ha fått feste. De nye standardene kan derfor innføres noe raskere her. Det nye regelverket er ikke uten svakheter. Norske banker bør derfor oppfylle de nye kravene med god margin. Siden de store nordiske bankene er aktive i flere land, bør myndighetene i Norden samarbeide om innføringen.

Det foreslås også diskresjonære tiltak. Et nytt virkemiddel som anbefales, er bruk av motsykliske bufferkrav når veksten i kredittvolumet er høy. Fram til bufferkravet innføres, bør bankene pålegges høyere kapitalkrav for å demme opp mot fremtidige ubalanser.

Når bankene i årene fremover trolig vil møte økt etterspørsel, må finansieringen stå på en vesentlig tryggere grunn enn før finanskrisen. Vi så da at viktige finansieringskilder brått kan tørke inn. Bankene bør sikte mot økt innskuddsdekning og mer langsiktig markedsfinansiering. Norges Bank vil følge bankenes finansiering nøye i årene fremover. Det kan bli aktuelt, når vi fastlegger vilkårene for banker som har tilgang til sentralbankens låneordninger, å legge vekt på deres likviditetsstyring.

Svein Gjedrem
30. november 2010

1. Vurderinger av finansiell stabilitet

Utsiktene for finansiell stabilitet på kort og mellomlang sikt er om lag uendret siden forrige rapport. Bankenes resultater har styrket seg noe, hovedsakelig som følge av lavere utlånstap. Mange banker har det siste året styrket kapitaldekningen. Bankene har fortsatt mye kortsiktig markedsfinansiering. Risikoen for bankene er særlig knyttet til usikkerheten om utviklingen i internasjonal økonomi og finansmarkeder og sårbarheten ved den høye gjeldsbelastningen hos norske husholdninger. Gitt at norsk økonomi utvikler seg i tråd med referansebanen, venter vi bra resultater i bankene fremover.

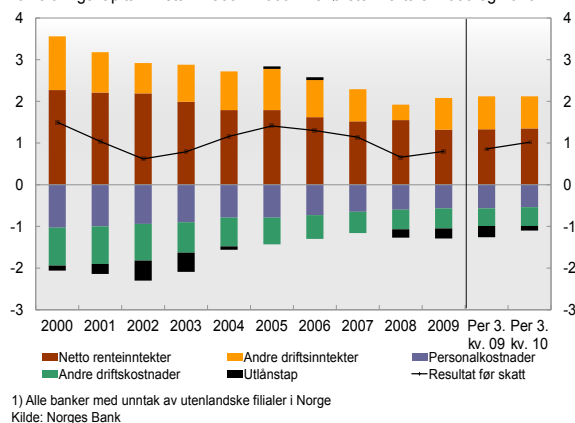
Del A Utviklingen i det norske banksystemet

1. Kapital og inntjening

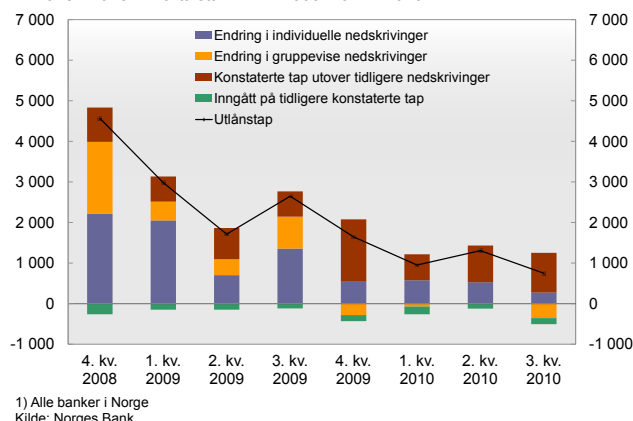
Bankenes resultater er bra, og kjernekapitaldekningen er bedret det siste året

Bankenes resultater har styrket seg noe, hovedsakelig som følge av lavere utlånstap. Resultatet i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) var i de tre første kvartalene av 2010 litt under gjennomsnittsnivået for perioden 2000 – 2006, se figur A.1. Netto renteinntekter i prosent av GFK falt betydelig fra 2008 til 2009, men har i de tre første kvartalene i år vært på nivå med i fjor. Sammenlignet med kostnaden ved langsiktig markedsfinansiering, kan bankenes utlånsrenter på lån til foretak virke lave. For å hindre at netto renteinntekter igjen skal begynne å falle er det viktig at bankene ved prisingen av utlån sørger for å få dekket inn alle kostnader forbundet med utlånet. Bankenes rentemargin er stabil. Lavere pengemarkedsrenter i tredje kvartal 2010 førte til økt utlånsmargin.

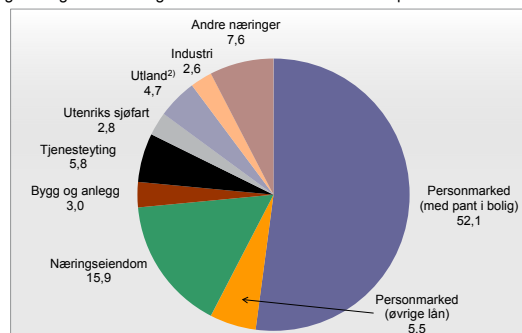
Figur A.1 Bankenes¹⁾ resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Årstall. 2000 – 2009. Tre første kvartaler 2009 og 2010

Figur A.2 Bankenes¹⁾ bokførte utlånstap fordelt på ulike komponenter. Millioner kroner. Kvartalstall. 4. kv. 2008 – 3. kv. 2010

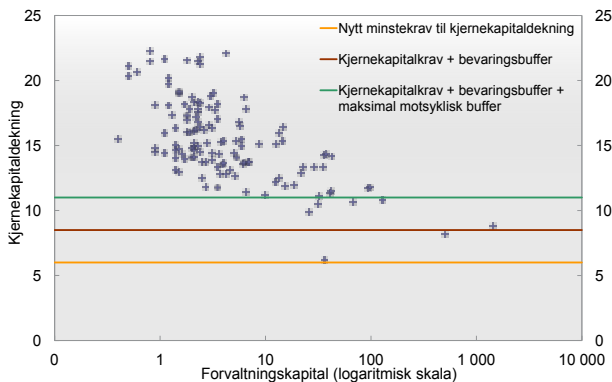
Figur A.3 Fordelingen av banker og OMF-kredittforetaks utlån til person- og næringsmarkedet og til utlandet.¹⁾ Prosent. Per 30. september 2010

1) Alle banker og OMF-kredittforetak i Norge
2) Sektor utland omfatter mye utlån til skipsfart
Kilde: Norges Bank

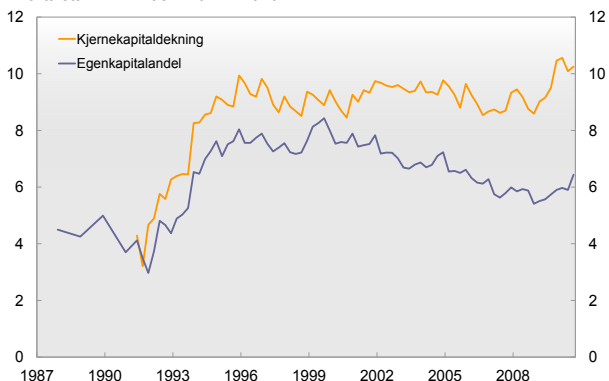

Figur A.4 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning. Prosent. Forvaltningskapital. Milliarder kroner. Per 3. kv. 2010

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur A.5 Bankenes¹⁾ kjernekapitaldekning og egenkapitalandel. Prosent. Kvartalstall. 4. kv.1987 – 3. kv. 2010

1) Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge. Egenkapitalandelen før 1990 er for alle banker
Kilder: Finanstilsynet og Norges Bank

Tabell A.1 Gjennomsnittlige risikovekter på utlån med pant i bolig. Prosent. Konserntall fra 2009 og 2010

Bank	Risikovekt
Norske banker (IRB)	
SpareBank 1 SR-Bank	10
DnB NOR Bank	11
SpareBank 1 Nord-Norge	11
SpareBank 1 SMN	12
Nordea Bank Norge	13
Sparebanken Vest	14
Nordiske banker (IRB)	
Handelsbanken	7
Swedbank	7
Danske Bank	10
Nordea	11
SEB	17
Norske banker (Standardmetode)	
Lån med belåningsgrad inntil 80 prosent	35

Kilder: Kapitaldekningsrapporter og kvartalsrapporter fra bankene og Norges Bank

Andre driftsinntekter var på om lag samme nivå i de tre første kvartalene i 2010 som i tilsvarende periode i 2009, men det skyldes en engangsgevinst.¹ Samlet sett var personal- og andre driftskostnader i prosent av GFK på samme nivå som i de tre første kvartalene i 2009.

Bankenes utlånstap har vært moderate i de tre første kvartalene av 2010, se figur A.2. I denne perioden utgjorde utlånstapene om lag 0,2 prosent av utlån til kunder på annualisert basis. Det er en halvering fra 2009. Andelen misligholdte lån er på et moderat nivå.

Stor utlånsmasse med pant i eiendom, se figur A.3, gjør at kredittrisikoen til banker og OMF-kredittforetak er avhengig av utviklingen i eiendomspriser. En kraftig nedgang i eiendomspriser vil kunne få konsekvenser for stabiliteten i hele banksystemet. Per utlånt krone er kredittrisikoen ved utlån til næringsseiendom likevel ofte lavere enn i andre næringer.

Oppkapitaliseringen av banker med lav kjernekapitaldekning mot slutten av 2009 har ført til at kapitaldekningen har økt noe i de fleste norske bankene. Baselkomiteen la i september fram forslag til nye kapitalkrav, se ramme 2. Det nye minstekravet til kjernekapitaldekning blir 6 prosent og skal gjelde fra 2015. Norske banker oppfyller allerede dette kravet, se figur A.4. Dersom en legger kravet til bevaringsbuffer på toppen av kjernekapitalkravet, er det bare to banker som ikke oppfyller dette kravet. Og dersom en ytterligere legger til krav om maksimal motsyklisk buffer, er det noen flere banker som ikke oppfyller dette kravet fullt ut. De større bankene har fortsatt lavest kjernekapitaldekning. Internasjonalt drøftes det om store, systemviktige banker bør pålegges ekstra krav til kapitaldekning, se ramme 4.

Bankenes kapitaldekning er sterkt påvirket av vektene de benytter for å beregne sin risikovektede balanse. Banker som benytter interne modeller (IRB), har vesentlig lavere risikovekter for boliglån enn banker som benytter standardmetoden, se tabell A.1. Dette er et paradoks, da

1 Om lag 15 prosent av andre driftsinntekter i de tre første kvartalene i 2010 kom fra fusjonen mellom Nordito (eier av BBS og Teller) og danske PBS Holding i andre kvartal 2010.

utlån med pant i bolig er et ensartet produkt med normalt sett små forskjeller i risiko.²

På aggregert nivå har norske banker en egenkapitalandel på om lag 6 prosent, se figur A.5. Det er mer enn 2 prosentenheter lavere enn egenkapitalandelen i 1999, men samtidig en del høyere enn Baselkomiteens forslag til nytt minimumskrav for uvektet kjernekapitalandel, se ramme 2. Den uvektede kjernekapitalandelen er ikke direkte sammenlignbar med egenkapitalandelen. Egenkapitalandelen er beregnet før regulatoriske fradrag, mens kjernekapitalandelen er beregnet etter regulatoriske fradrag og inkluderer godkjent hybridkapital og poster utenfor balansen. Grovt sett var den uvektede kjernekapitalandelen for de større norske bankene 1 – 2 prosentenheter lavere enn egenkapitalandelen i første kvartal 2009.

Før bankkrisen 1988 – 1993 hadde bankene en egenkapitalandel på i overkant av 4 prosent. Det viste seg å være for lavt. Etter at bankene ble kapitalisert opp under bankkrisen, var bankenes egenkapitalandel høyere enn i dag. Sammensetningen av bankenes utlånsportefølje var heller ikke så forskjellig fra hva den er i dag, se figur A.6. Samlet sett er trolig ikke bankenes kredittrisiko vesentlig lavere i dag enn i etterkant av bankkrisen 1988 – 1993. Det kan tilsi at dagens egenkapitalandel i bankene er i laveste laget.

2. Likviditet

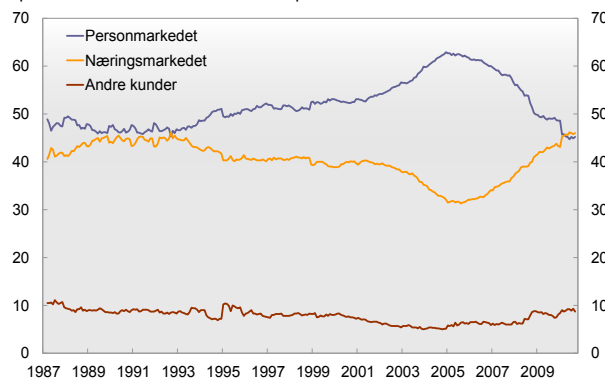
Bankene har fortsatt mye kortsiktig markedsfinansiering

Innskudd fra kunder finansierer en stadig mindre andel av bankene og OMF-kredittforetakenes utlån til kunder, se figur A.7. Økningen i bankenes innskuddsdekning de siste årene skyldes store overføringer av lån til OMF-kredittforetakene.

Med lavere egenkapitalandel og lavere innskuddsdekning må en større del av bankene og OMF-kredittforetakenes utlån finansieres med opplåning i markedene. Samlet markedsfinansiering er fordoblet de siste fire årene, se

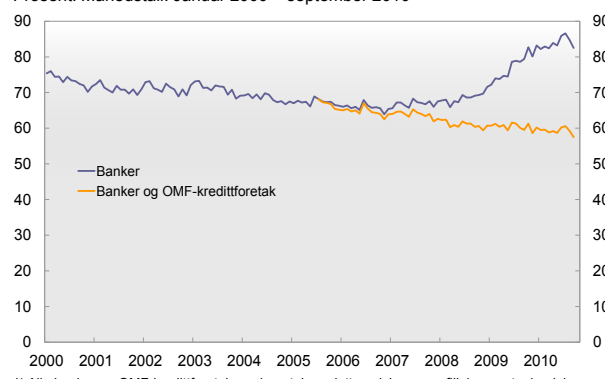
² Overgangsregler, som opprinnelig skulle gjelde til og med 2009, men som er forlenget til og med 2011, gjør at den risikovektede balansen for IRB-banker ved Basel II-regelverket maksimalt kan reduseres med 20 prosent i forhold til hva den ville ha vært med Basel I. Dette gulvet fører til at mange IRB-banker ennå ikke har full nytte av sine lave risikovekter ved beregning av kapitaldekningen.

Figur A.6 Fordeling av bankenes¹⁾ brutto utlån på ulike kundegrupper. Andeler i prosent. Månedstall. Mars 1987 – september 2010

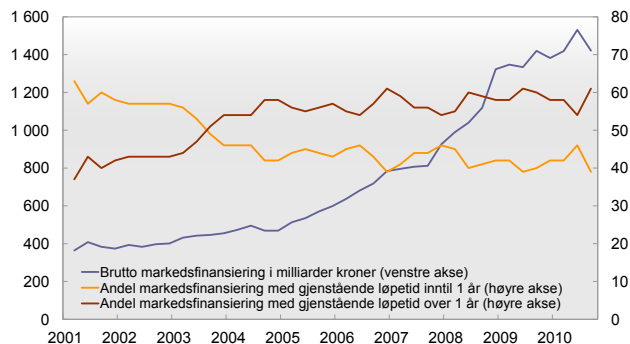
¹⁾ Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur A.7 Bankene og OMF-kredittforetakenes¹⁾ innskuddsdekning for kunder. Prosent. Månedstall. Januar 2000 – september 2010

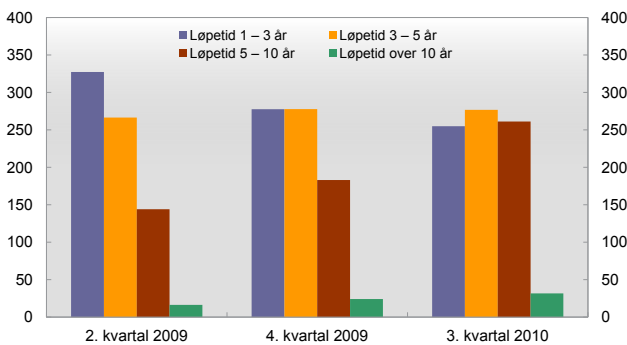
¹⁾ Alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av datterselskaper og filialer av utenlandske banker i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur A.8 Bankene og OMF-kredittforetakenes¹⁾ brutto markedsfinansiering. Milliarder kroner. Fordeling av markedsfinansiering. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2001 – 3. kv. 2010

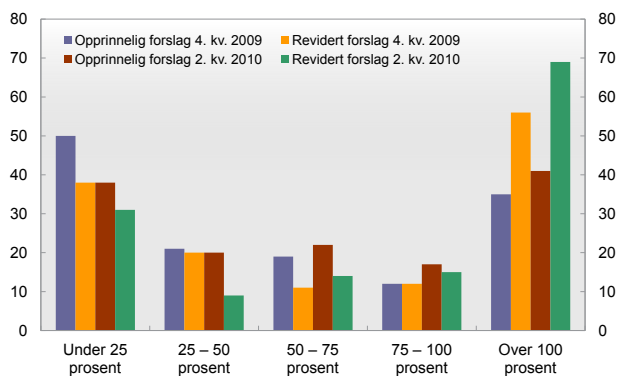
¹⁾ Alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av datterselskaper og filialer av utenlandske banker i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur A.9 Bankene og OMF-kredittforetakenes¹⁾ langsiktige obligasjonsfinansiering fordelt etter gjenstående løpetid. Milliarder kroner. Per 2. kv. og 4. kv. 2009 og 3. kv. 2010

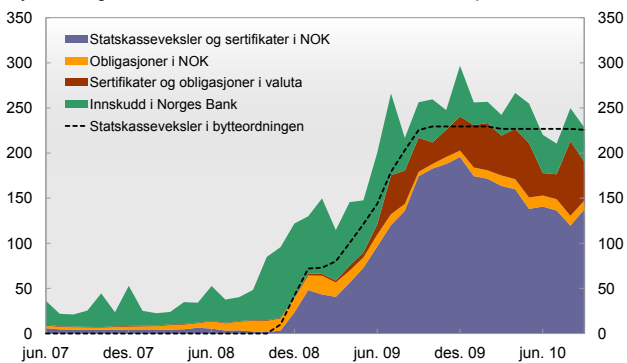
1) Alle banker og OMF-kredittforetak med unntak av datterselskaper og filialer av utenlandske banker i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur A.10 Bankenes¹⁾ likvide eiendeler i prosent av krav til likvide eiendeler. Antall banker. Per 4. kv. 2009 og 2. kv. 2010

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

Figur A.11 Norske bankers¹⁾ innskudd i Norges Bank og beholdning av stats- og statsgaranterte rentepapirer. Utestående statskasseveksler i forbindelse med bytteordningen. Milliarder kroner. Månedstill. Juni 2007 – september 2010

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

figur A.8. Fram til utgangen av andre kvartal 2010 økte andelen markedsfinansiering med gjenstående løpetid inntil ett år til nivået fra rett før finanskrisen. Andelen falt i tredje kvartal. Nivået på den kortsiktige finansieringen må ses i sammenheng med størrelsen på bankenes beholdning av likvide eiendeler. Ved utgangen av andre kvartal 2010 utgjorde netto kortsiktig markedsfinansiering 31 prosent av brutto kortsiktig markedsfinansiering. Denne andelen varierer mye.

Et positivt utviklingstrekk er at bankene og OMF-kredittforetakene i økende grad tar opp obligasjonslån med løpetid over 5 år. Det har økt gjenstående løpetid på den langsiktige markedsfinansieringen og bidrar til mer stabil finansiering, se figur A.9. Denne utviklingen kan blant annet skyldes en tidlig tilpasning til Baselkomiteens forslag om kvantitative likviditetskrav, se ramme 2.

I juli i år kom Baselkomiteen med lettelse i de tidligere annonserte kravene til likviditetsbuffer og stabil finansiering. Med lavere krav er det flere norske banker som oppfyller kravet til likviditetsbuffer, men det er fortsatt mange banker som ikke oppfyller kravet, se figur A.10. Utviklingen går likevel i riktig retning. Det var flere banker som oppfylte kravet til likviditetsbuffer ved utgangen av andre kvartal 2010 enn det var ved utgangen av 2009. Innføringen av kravet om stabil finansiering er utsatt til 2018. Slik dette kravet nå er utformet, oppfyller de fleste norske bankene kravet.

Bankenes beholdning av likvide eiendeler har stor betydning for å kunne oppfylle Baselkomiteens krav om likviditetsbuffer. Statskassevekslene bankene byttet til seg i bytteordningen, bidro til at beholdningen av likvide eiendeler skjøt i været i 2009, se figur A.11. Bankene har solgt statskasseveksler gjennom 2010. Ved utgangen av september eide de om lag 60 prosent av statskassevekslene de har byttet til seg. Utestående volum av statskasseveksler vil falle etter hvert som avtalene i bytteordningen forfaller. Det vil gjøre det mer utfordrende for bankene å opprettholde nivået på beholdningen av likvide eiendeler fremover. Dette vil imidlertid avhenge av hva som defineres som likvide papirer i det nye regelverket.³

3 For en nærmere analyse av det norske markedet for statspapirer og OMF, se Haseeb Syed (2010): Det norske markedet for statspapirer og obligasjoner med fortrinnsrett i lys av nye krav til bankenes likviditetsbuffer. *Aktuell kommentar 7/2010*.

3. Struktur

Banksektoren er bredt sammensatt

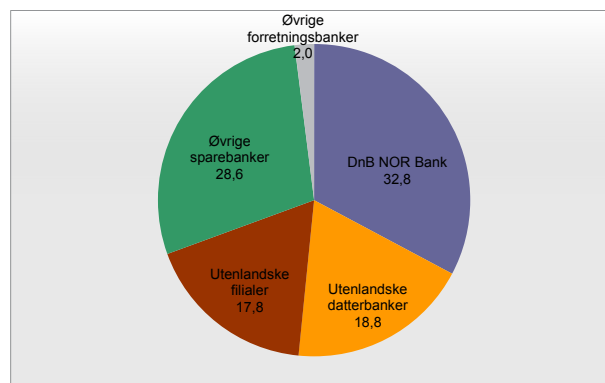
Hvor robust banksystemet er overfor sjokk, avhenger av strukturen i banksektoren. Det er en fordel med flere sterke aktører i alle deler av bankmarkedet og med en struktur hvor bortfall av én aktør ikke har alvorlige skadevirkninger verken for andre banker eller samlet kredittgiving. Utlån med pant i bolig er en standardisert tjeneste med mange tilbydere og stor konkurranse i Norge. Utlån til foretak er en mer differensiert tjeneste, som stiller større krav til kompetanse. For å kunne betjene store norske foretakskunder må banken være av en viss størrelse. Det er få norske banker som er i stand til å konkurrere om store foretakskunder. Utenlandske banker, hovedsakelig skandinaviske, har betydelige markedsandeler i det norske bankmarkedet, særlig på utlån til næringsmarkedet, se figur A.12.

Den norske banksektoren er bredt sammensatt. DnB NOR Bank er den klart største banken, med en markedsandel på om lag en tredjedel både av utlån til næringsmarkedet og til personmarkedet, se tabell 3 i vedlegg 3. I det neste sjiktet ligger Nordea Bank Norge, noen utenlandskeide filialer og noen ganske store regionale sparebanker. I Norge er det også en rekke mindre banker, hovedsakelig sparebanker. Fortrinnet til flere av disse er lokalkunnskap og nærhet til sine kunder. Men mange banker er for små til selv å ha en diversifisert finansiering, og de vil få utfordringer med å følge opp et stadig mer omfattende regelverk. Nye lovregler om kapital- og organisasjonsformer i sparebanksektoren sommeren 2009 la bedre til rette for sammenslåinger og oppkjøp av sparebanker. Etter endringen har antallet sparebanker gått ned fra 121 til 114, en raskere reduksjon enn tidligere.

Internasjonalt diskuteres det hvordan de store systemviktige bankene skal reguleres. G20 går inn for at systemviktige banker skal ha større evne til å bære tap enn det som følger av de generelle standardene til kapitaldekning.⁴

⁴ I USA ble det i sommer vedtatt at systemviktige banker skal være underlagt strengere kapitalregulering. I Sveits har en ekspertgruppe foreslått at de to største sveitsiske bankene skal ha en kapitaldekning på 19 prosent fra 2019.

Figur A.12 Banker og OMF-kredittforetaks¹⁾ utlån til næringsmarkedet. Markedsandeler. Prosent. Per 30. september 2010

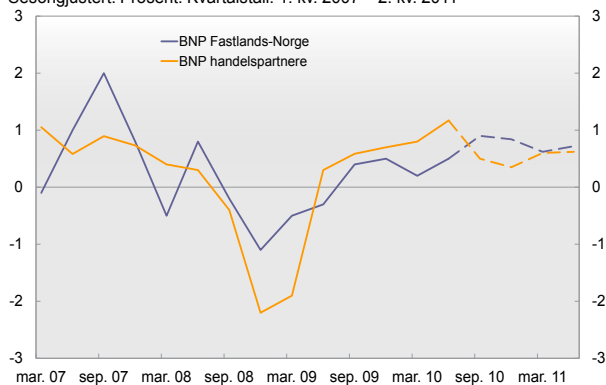
1) Alle banker og OMF-kredittforetak i Norge
Kilde: Norges Bank

Det er også aktuelt å pålegge systemviktige banker å opprette et testament som viser hvordan banken kan avvikles dersom den kommer i alvorlige økonomiske problemer.

Bankene bør ha tilgang til robuste egenkapitalkilder og en tilstrekkelig grad av frihet til å foreta strukturtilpassninger. For sparebanker kan omdanning til aksjesparebank være et alternativ for å skaffe seg tilgang til mer robuste egenkapitalkilder. Eiere av egenkapitalbevis har en maksimal innflytelse på 40 prosent i en sparebank. I aksjeselskap følger eiernes innflytelse eierandelen. Dessuten er aksjer et mer velkjent finansielt instrument. En sparebank organisert som aksjesparebank vil derfor lettere kunne tiltrekke seg ny egenkapital.

Aksjesparebanker kan overtas eller fusjoneres med forretningsbanker. Dersom flere store sparebanker skulle omdanne seg til aksjesparebanker, vil det kunne åpne for større strukturendringer i norsk banksektor. I hvilken grad slike strukturendringer er ønskelige ut fra hensynet til finansiell stabilitet vil avhenge av hvordan endringene påvirker konkurransen og systemrisikoen i banksektoren.

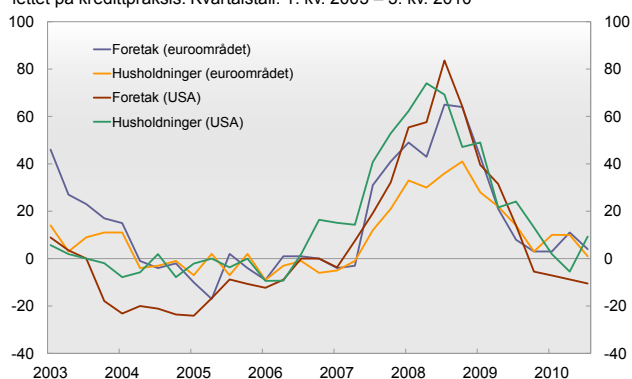
Figur B.1 BNP i Fastlands-Norge og for handelspartnere. Kvartalsvekst. Sesongjustert. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2007 – 2. kv. 2011¹⁾

1) Anslag for 3. kvartal 2010 – 2. kvartal 2011

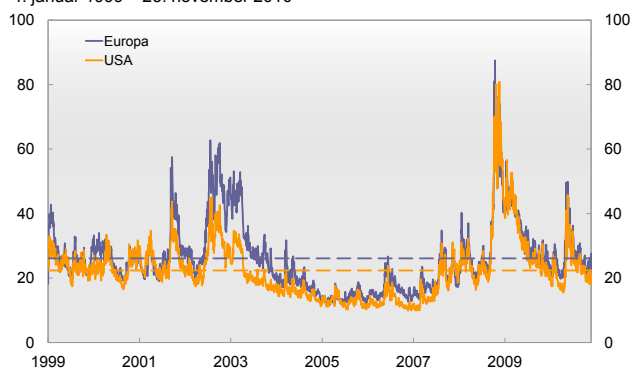
Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD, Thomson Reuters og Norges Bank

Figur B.2 Utlånsundersøkelser i USA og euroområdet. Prosentvis andel banker som har strammet til kredittpraksis minus prosentvis andel banker som har lettet på kredittpraksis. Kvartalstall. 1. kv. 2003 – 3. kv. 2010

Kilder: Federal Reserve og Den europeiske sentralbanken (ESB)

Figur B.3 Implisitt volatilitet¹⁾ utledet fra aksjeopsjoner. Prosent. Dagstall. 4. januar 1999 – 23. november 2010

1) Prosentvis størrelse for markedsaktørenes forventninger til fremtidige svingninger i aksjekursene. Stiplede linjer viser gjennomsnitt i perioden 1999 – 2010

Kilder: Thomson Reuters og Norges Bank

Del B Kilder til risiko utenfor det norske banksystemet

4. Makroøkonomiske forhold

Stor usikkerhet om utviklingen internasjonalt

Utviklingen i internasjonal økonomi og finansmarkeder er fortsatt urolig. Veksten i verdensøkonomien har tatt seg opp siden forrige rapport, men utsiktene er fortsatt usikre. Vi venter at gjeninnhenting i verdensøkonomien fortsetter, men med en lavere veksttakt, se figur B.1. Særlig i USA og i enkelte sårbare europeiske økonomier er vekstutsiktene svekket. Oppsvinget etter finanskrisen har vært støttet av ekspansiv penge- og finanspolitikk. Etter store budsjettunderskudd under finanskrisen må finanspolitikken i mange industriland nå strammes inn. Det er ikke ventet at global privat etterspørsel vil kunne øke nok til å veie opp for lavere offentlig etterspørsel på kort sikt. I mange industriland dempes husholdningenes etterspørsel av høy arbeidsledighet, formuestap i form av boligprisfall, lønnskutt og utsikter til høyere skatter. I land hvor gjelden i privat sektor i tillegg er høy, som USA, Irland, Portugal og Spania, vil også denne sektoren ønske å redusere gjeldsgraden fremover. Veksten i de fremvoksende økonomiene er sterk, men særlig i Asia er disse landene også avhengige av at etterspørselen fra industrilandene ikke svekkes.

Kombinasjonen av lav vekst, høy statsgjeld og en fortsatt sårbar banksektor i flere land utgjør en risiko for nye negative spiraler mellom finansiell sektor og realøkonomien. I den senere tid har vi særlig sett at europeiske land med høy statsgjeld og store underskudd på budsjettbalansen møter høye risikopremier, og at uro i et land raskt får konsekvenser for andre sårbare økonomier. Særlig i Europa og USA er bankene fortsatt sårbare. I Den europeiske sentralbankens (ESB) utlånsundersøkelse melder europeiske banker om fortsatt innstramning i kredittpraksis overfor foretak, se figur B.2. Bankene meldte at uroen i markedene bidro til innstramningen i andre kvartal, ettersom det gjorde finansiering vanskeligere tilgjengelig. I tredje kvartal meldte imidlertid bankene om bedret tilgang til finansiering. Videre er

det både i USA og flere europeiske land fortsatt uvanlig mange boliger til salgs.

Finansmarkedene stabiliserte seg noe gjennom høsten, se figur B.3. IMF melder imidlertid at høy og stigende statsgjeld i det globale finansielle systemet har ført til økt usikkerhet omkring de makroøkonomiske utsiktene, se figur B.4. Risikopåslagene på statsobligasjoner i euro, målt som avvik i forhold til tyske statsobligasjoner, er på et høyt nivå i flere land, se figur B.5. Risikopåslagene falt da EUs og IMF's redningspakker kom i mai,⁵ men har som følge av fornyet uro økt den siste tiden. I november måtte også Irland søke hjelp av EU og IMF. Det knyttes videre usikkerhet til hvordan vedvarende lave, lange renter kan påvirke investorenes risikoatferd, se ramme 5.

Norske banker er sårbare overfor uroen ute. Usikkerhet knyttet til høy statsgjeld og soliditeten i flere europeiske banker vil kunne føre til at påslagene i penge- og kredittmarkedene øker igjen og gjør det dyrere for norske banker å skaffe seg finansiering. Dersom uroen fører til at den økonomiske aktiviteten ute blir lavere enn ventet, vil det også kunne påvirke norske banker gjennom lavere etterspørsel for eksportrettede foretak og redusert vekst her hjemme, se kapittel 2. Svak nominell lønnsvekst og ledig produksjonskapasitet ute vil kunne utgjøre et problem for norsk konkurransevne. Både foretak og arbeidstakere vil da måtte nedjustere forventningene til fremtidig inntekt. Også i Norge er gjelden i privat sektor høy. En nedjustering av forventet inntekt kan utløse et behov for å betale ned på lån.

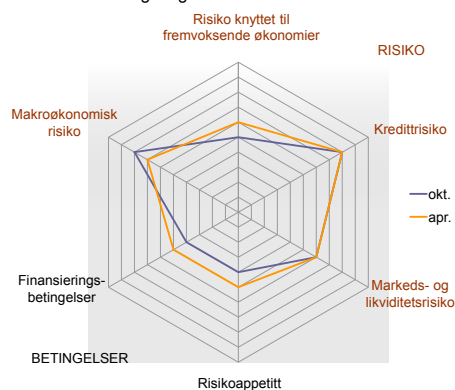
5. Penge- og kredittmarkedene

Norske banker har for tiden god tilgang til finansiering i penge- og kredittmarkedene, men det kan endres raskt

Nordiske banker har klart seg bra gjennom uroen i 2010. Prisene på forsikring mot mislighold av gjeld (CDS-priser) er betydelig lavere for Nordea og DnB NOR enn

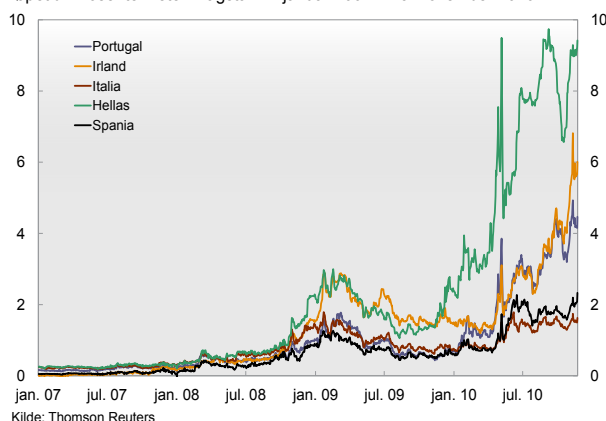
⁵ Den 10. mai iverksatte EU og Den europeiske sentralbanken (ESB) omfattende støttetiltak for EU-land, blant annet ved å etablere et eget fond (The European Financial Stability Facility), som kan gi lån til stater i vanskeligheter innenfor en ramme på 500 milliarder euro. I tillegg åpnet IMF for låneprogram på inntil 250 milliarder euro.

Figur B.4 IMF's vurdering av global finansiell stabilitet¹⁾

¹⁾ For risikofaktorer gjenspeiler verdier nærmere sentrum lavere risiko. For betingelser gjenspeiler verdier lengre fra sentrum bedre finansieringsbetingelser og økt risikoappetitt
Kilde: IMF

Figur B.5 Påslag på statsobligasjoner. Avvik mot tyske statsobligasjoner. 10 års løpetid. Prosentenheter. Dagstall. 1. januar 2007 – 23. november 2010

Kilde: Thomson Reuters

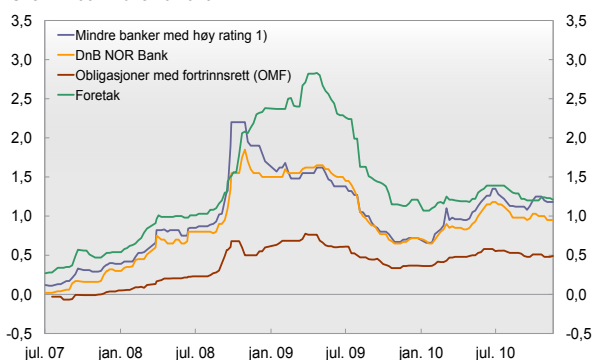
Figur B.6 CDS-priser. iTraxx Senior Financials¹⁾ og nordiske banker. Basispunkter. 1. januar 2007 – 23. november 2010

¹⁾ iTraxx Senior Financials består av 25 store europeiske finansinstitusjoner
Kilde: Bloomberg

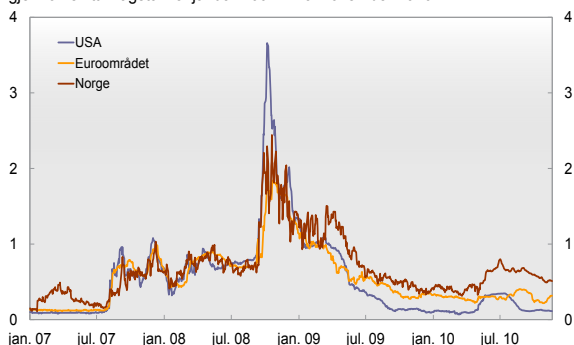

Figur B.7 Indikative risikopåslag for 5-årige norske foretaksobligasjoner, bankobligasjoner og OMF. Differanse mot swaprenter. Prosentenheter. Uke 27 2007 – uke 46 2010

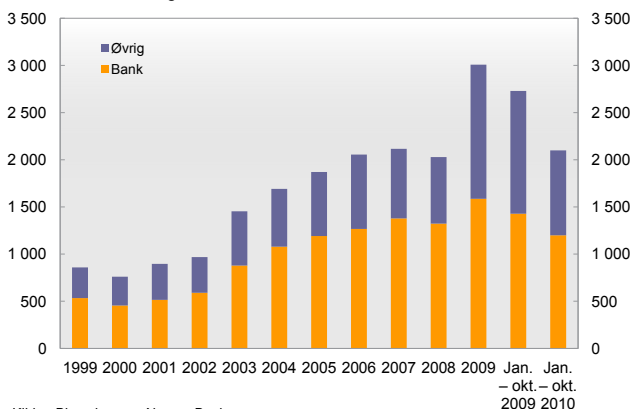
1) Banker med forvaltningskapital mellom 5 og 15 milliarder NOK og ratet A av DnB NOR Markets
Kilde: DnB NOR Markets

Figur B.8 Differanse mellom tremåneders pengemarkedsrente og forventninger om styringsrenten i markedet.¹⁾ Prosentenheter. 5-dagers glidende gjennomsnitt. Dagstall. 5. januar 2007 – 23. november 2010

1) Forventet styringsrente er avledet fra Overnight Indexed Swap (OIS)-renter. OIS for Norge er skjønsmessig beregnet av Norges Bank
Kilder: Bloomberg, Thomson Reuters og Norges Bank

Figur B.9 Utstedelser av obligasjoner fra europeiske selskaper. Total utstedelse i alle valutaer. Omregnet til milliarder dollar. 1999 – 2010

Kilder: Bloomberg og Norges Bank

for europeiske banker samlet, se figur B.6. CDS-prisen for Danske Bank har imidlertid økt betydelig den siste tiden. Danske Bank har mer utlån til Irland enn de andre nordiske bankene.

Risikopåslaget for norske bankobligasjoner er om lag uendret siden forrige rapport, se figur B.7. Risikopåslaget på kortsiktig finansiering i pengemarkedet har falt noe den siste tiden, se figur B.8. Påslaget er likevel betydelig høyere enn før finanskrisen. Risikopåslaget er også høyere i Norge enn i andre land. Høyere påslag i Norge gjenspeiler at pengemarkedet i Norge ikke fungerer godt. For å bedre fordelingen av makrolikviditeten mellom bankene i Norge og pengemarkedets virkemåte legger Norges Bank opp til et nytt system for styringen av bankenes reserver med virkning fra og med andre halvår 2011.⁶ Med det nye systemet vil bankene bare få forrentet en viss mengde innskudd i Norges Bank (en kvote) til styringsrenten. Innskudd ut over kvoten vil få en lavere rente.

I Europa er det hittil i år utstedt noe mindre volum av bank- og foretaksobligasjoner enn i samme periode i fjor, se figur B.9. Forfalte obligasjonslån i de europeiske bankene overstiger volumet av nye utstedelser. Utstedt volum av norske bankobligasjoner har så langt i år økt noe sammenlignet med samme periode i fjor, mens utstedt volum av norske foretaksobligasjoner har falt. Det har samtidig vært færre utstedelser av obligasjoner med fortrinnsrett (OMF), ettersom mange papirer i fjor ble utstedt i forbindelse med bytteordningen. Med unntak av noen perioder med stor usikkerhet i markedene internasjonalt har norske banker og OMF-kredittforetak hatt god tilgang til finansiering i penge- og kredittmarkedene det siste halvåret. Fremover har banker verden over mye gjeld som må refinansieres. Bankene ute har i liten grad økt løpetiden på sin finansiering etter finanskrisen. Når både land og banker må ta opp lån samtidig, kan det bidra til å øke finansieringskostnadene i bankene. Baselkomiteens beslutning om lang innfasing av de nye kapital- og likviditetskravene gjør likevel at finansieringsbehovet knyttet til de nye kravene er mindre enn ved forrige rapport.

6 Se Norges Banks høringsbrev fra 6. oktober om "Endring i forskrift om bankers adgang til lån og innskudd i Norges Bank mv": http://www.norges-bank.no/templates/article____77463.aspx

6. Husholdningene

Høy gjeldsbelastning gjør husholdningene sårbare

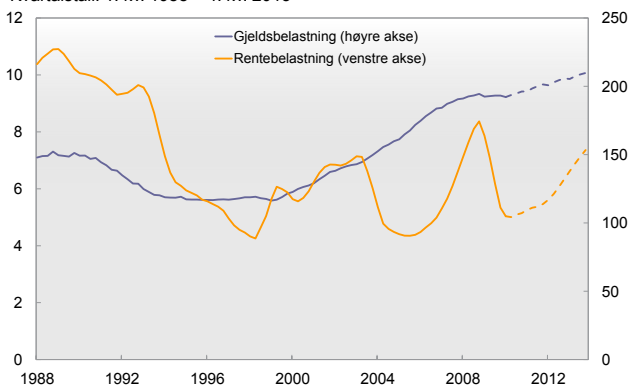
Veksten i husholdningenes gjeld (K2) har holdt seg stabil på i overkant av seks prosent siden forrige rapport. I Norges Banks utlånsundersøkelse for tredje kvartal rapporterte bankene at de har strammet til kredittpraksisen på førstehjemslån. Det er i tråd med de nye retningslinjene for boliglån fra Finanstilsynet.⁷ Samtidig har husholdningenes etterspørsel etter lån falt noe. Fremover ventet vi noe økt gjeldsvekst, se tabell 9 i vedlegg 3.

Gjeldsbelastningen er fortsatt høy og er ventet å øke ytterligere fremover, se figur B.10. Andelen husholdninger med svært høy gjeldsbelastning fortsetter å øke. I 2008 hadde 11 prosent av husholdningene en netto gjeldsbelastning på over 500 prosent, se figur B.11. Disse husholdningene holdt en tredjedel av husholdningenes samlede gjeld. Det er husholdninger i aldersgruppen 25 – 34 år som i gjennomsnitt har høyest gjeldsbelastning. Flere av disse husholdningene har studiegjeld og er i etableringsfasen. Husholdninger med høy gjeldsbelastning vil være sårbare for bortfall av inntekt og høyere renter. Med høy gjeldsbelastning svinger rentebelastningen mer med rentenivået. En økning i husholdningenes lånerente på 0,25 prosentenheter ville i 1995 ført til en økning i husholdningenes rentebelastning på 0,17 prosentenheter. Effekten av en tilsvarende økning i lånerenten i dag vil være om lag det dobbelte. Ved å velge fast rente kan husholdninger med høy gjeldsbelastning sikre seg en mer stabil og forutsigbar utvikling i renteutgiftene. I Norge er bare 9 prosent av utlån til husholdninger fastrentelån.

Veksten i boligprisene har avtatt det siste året, men har økt noe igjen i høst, se figur B.12. Prisøkningen i oktober var høyere enn lagt til grunn i PPR 3/10. Omsetningen av boliger har tatt seg opp det siste året, og reell formidlingstid er normalisert. Samtidig er tallene for igangsetting av boliger svakt oppadgående. Vi ventet at boligprisveksten vil flate ut det nærmeste året.

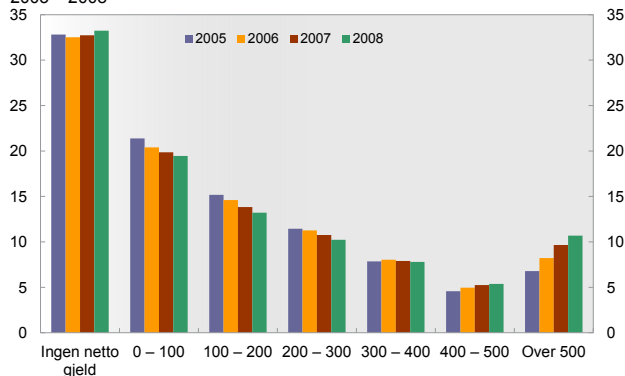
⁷ Ifølge Finanstilsynet oppgir 20 av de 30 største bankene at de nye retningslinjene har ført til endringer i egne retningslinjer, se Finanstilsynets rapport *Finansielle utviklingstrekk 2010*.

Figur B.10 Husholdningenes gjeldsbelastning og rentebelastning. Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 1988 – 4. kv. 2013¹⁾

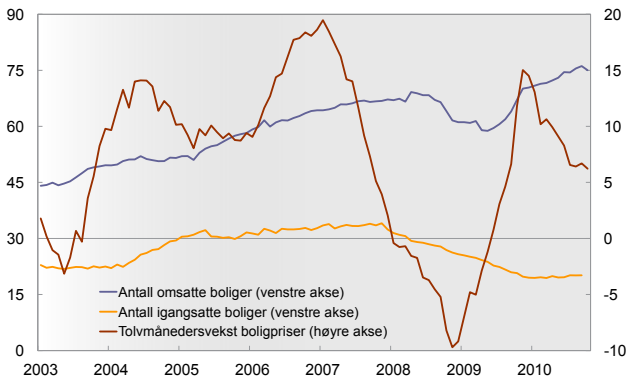
1) Fremskrivinger for 1. kvartal 2010 – 4. kvartal 2013
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur B.11 Privathusholdninger¹⁾ etter netto gjeldsbelastning.²⁾ Prosent. Årstall. 2005 – 2008

1) Tilsvarende begrepet personmarkedet
2) Netto gjeldsbelastning er gjeld fratrukket bankinnskudd i prosent av disponibel inntekt
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

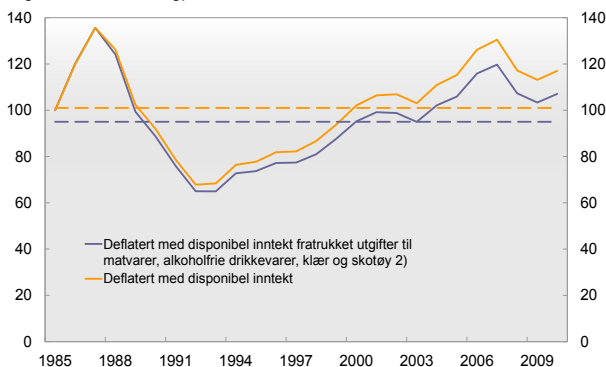
Figur B.12 Tolv månedersvekst i boligpriser i prosent, antall omsatte og antall igangsatte boliger i 1000 (sum siste 12 måneder). Januar 2003 – oktober 2010

Kilder: Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes forening, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

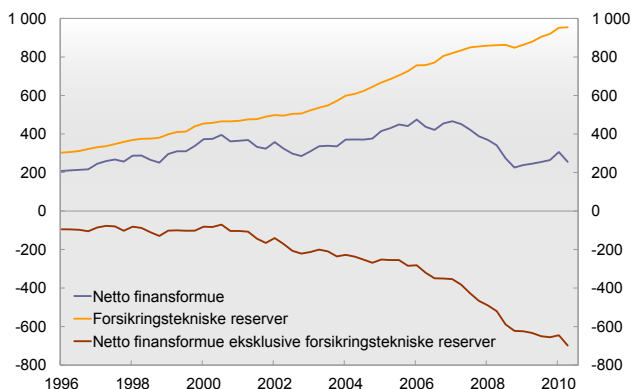
Figur B.13 Reelle boligpriser. Indeksert. 1985 = 100. Årstall. 1985 – 2010¹⁾

1) Januar – oktober 2010. Stiplede linjer viser gjennomsnitt i perioden 1985 – 2009
 2) Delindekser privat konsum fra Nasjonalregnskapet
 Kilder: Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes forening, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Boligprisene er høye, sett i et lengre tidsperspektiv. Figur B.13 viser boligprisene deflatert med disponibel inntekt. Målt på denne måten er boligprisene i 2010⁸ om lag 16 prosent høyere enn gjennomsnittet for de siste 25 årene. Utgiftene til nødvendighetskonsum som andel av samlet konsum har falt siden 1980-tallet. Dersom vi deflaterer boligprisene med disponibel inntekt fratrukket utgifter til matvarer, alkoholfrie drikkevarer, klær og skotøy, fremstår boligprisene som noe lavere, men fortsatt høye historisk sett.

Figur B.14 Husholdningenes netto finansformue med og uten forsikringstekniske reserver. Milliarder kroner. Kvartalstall. 1. kv. 1996 – 2. kv. 2010

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Husholdningenes totale brutto formue er om lag 3 ganger større enn deres utestående gjeld, men formue og gjeld er skjevt fordelt mellom grupper av husholdninger. I tillegg er store deler av formuen lite likvid. Husholdningenes netto finansielle formue er på om lag 255 milliarder kroner, se figur B.14. Forsikringsreserver utgjør over en tredjedel av den brutto finansielle formuen. Mesteparten av disse midlene er ikke tilgjengelige på kort og mellomlang sikt, og de kan derfor ikke brukes som en buffer i stramme økonomiske tider. Husholdningenes boligformue, målt til markedspris, har økt mye de siste årene. Utviklingen i kredittmarkedet, med blant annet økt bruk av rammelån, har gjort boligformuen mer likvid, men heller ikke den kan brukes som en buffer på helt kort sikt.

Om lag 90 prosent av banksektorens utlån til personmarkedet er med pant i bolig (se figur A.3). Gjennomsnittlig kredittrisiko på disse utlånene er lav (se tabell A.1). Men oppbygging av høy gjeld i husholdningene og et høyt boligprisnivå kan ved uventede hendelser gi brått fall i husholdningenes etterspørsel. Det gjelder særlig dersom husholdningenes likvide finansielle buffer er lav. Raske skift i etterspørselen etter varer og tjenester kan føre til økonomiske problemer for foretakene. Det vil igjen svekke husholdningenes økonomi gjennom økt arbeidsledighet og lavere inntekt.

⁸ Gjennomsnitt januar – oktober 2010.

7. Foretakene⁹

Økt lønnsomhet og bedre soliditet i foretakene

Lønnsomheten i de børsnoterte selskapene har økt siden forrige rapport, se figur B.15. Høyere driftsinntekter, lavere nedskrivninger og betydelig reduserte finansieringskostnader bidro til økningen. Bedriftene i Norges Banks regionale nettverk venter ytterligere økning i lønnsomheten fremover. Det skyldes først og fremst økt etterspørsel, men også egne effektiviseringstiltak.

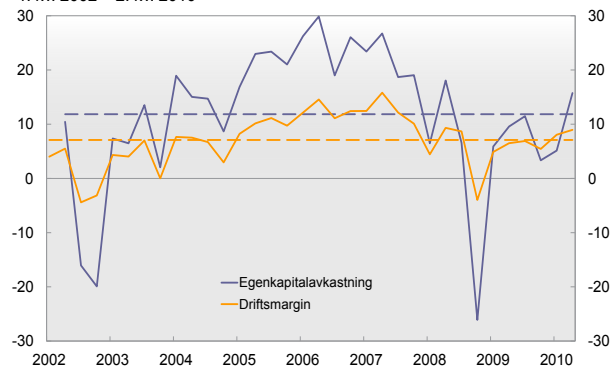
Veksten i foretakenes innenlandske gjeld (K2) har økt noe siden forrige rapport, se figur B.16. Det er hovedsakelig utlån fra banker og kredittforetak som har bidratt til å trekke veksten opp. Fremover venter bankene om lag uendret kredittpraksis, ifølge Norges Banks utlånsundersøkelse. Etterspørselen er ventet å øke noe, blant annet som følge av høyere investeringsaktivitet. Foretakenes samlede gjeldsvekst (K3) er derfor ventet å øke fremover, se tabell 9 i vedlegg 3.

Styrket lønnsomhet og lav gjeldsvekst har bedret foretakenes evne til å håndtere gjelden. Bedringen i 2009 var bredt basert, se figur B.17. Andelen foretak med negativ gjeldsbetjeningssevne falt. Foretak med negativ gjeldsbetjeningssevne må tære på sin likviditetsbuffer for å håndtere gjelden. Likviditetsbufferen i foretakene var 9 prosent i 2009, om lag uendret fra året før. Likviditetsbufferen er betydelig lavere enn under bankkrisen 1988 – 1993. Bankinnskudd og kontanter utgjør den største andelen av bufferen. Lave renter reduserer insentivene til å øke bankinnskuddene.

Egenkapitalandelen i foretakene økte i 2009 og var høyere enn gjennomsnittet for de siste 20 årene. Andelen foretak med negativ egenkapitalandel falt. Disse foretakene stod for 10 prosent av foretakenes totale bankgjeld. I de børsnoterte selskapene har egenkapitalandelen falt noe siden forrige rapport.

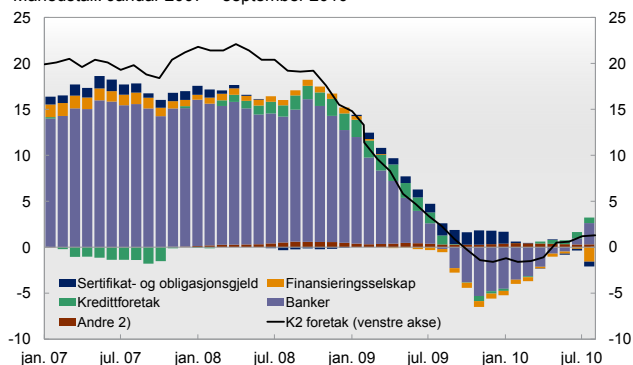
⁹ Kvartalsvise nøkkeltall er basert på utviklingen i ikke-finansielle foretak notert på Oslo Børs. Statoil inngår likevel ikke i utvalget. Årlige nøkkeltall er basert på utviklingen i alle ikke-finansielle norske aksjeselskaper.

Figur B.15 Nøkkeltall for børsnoterte selskaper.¹⁾ Prosent. Kvartalstall. 1. kv. 2002 – 2. kv. 2010

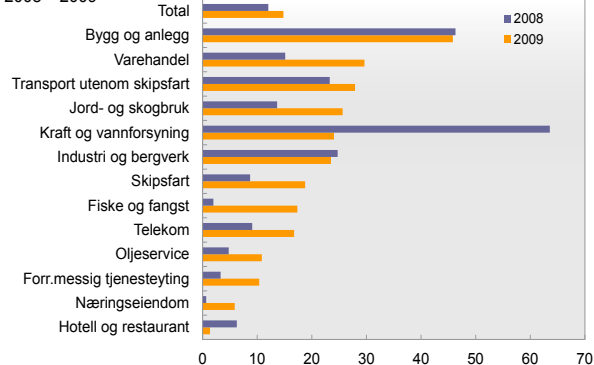
¹⁾ Utvalget består av 139 ikke-finansielle børsnoterte selskaper per 2. kvartal 2010. Statoil inngår ikke i utvalget. Stiplet linje viser gjennomsnitt i perioden 1. kvartal 2002 – 2. kvartal 2010
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur B.16 Tolvmånedersvekst i gjeld (K2) til foretak og bidrag i prosent.¹⁾ Månedstall. Januar 2007 – september 2010

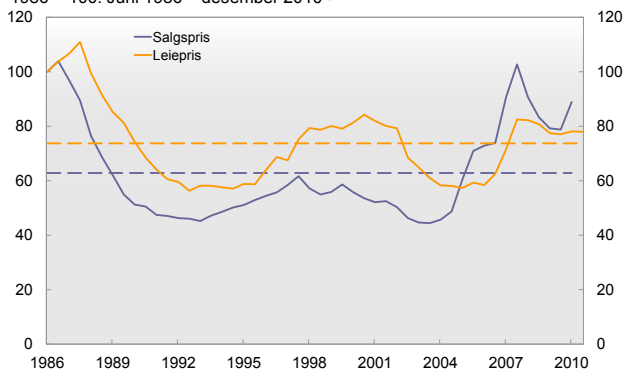
¹⁾ Det er ikke korrigert for valutakursvingninger i bidragene
²⁾ Utlån fra forsikringselskaper, statlige låneinstitutter, pensjonskasser og fond
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur B.17 Gjeldsbetjeningssevne¹⁾ i utvalgte næringer. Prosent. Årstall. 2008 – 2009

¹⁾ Resultat før skatt og av- og nedskrivninger i prosent av bank- og obligasjonsgjeld. Konsernmellomværende finansiering er ikke inkludert
Kilde: Norges Bank

Figur B.18 Reelle leie- og salgspriser for kontorer.¹⁾ Halvårstall. Indeksert. 1986 = 100. Juni 1986 – desember 2010²⁾

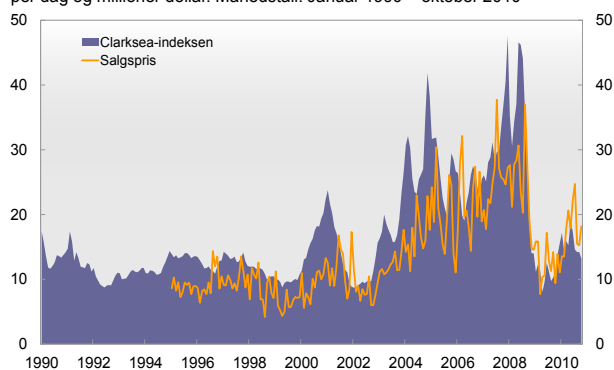
1) God standard sentralt i Oslo. Stiplede linjer viser gjennomsnitt i perioden 1986 – 2010

2) Salgspris fram til juni 2010

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OPAK og Norges Bank

Norske banker har betydelige utlån til næringseiendom og skipsfart (se figur A.3). Lønnsomheten i de børsnoterte næringseiendomsselskapene har bedret seg ytterligere siden forrige rapport. Det skyldes først og fremst at verdien av eiendom som tidligere ble skrevet ned, nå er satt opp igjen. Salgsprisen på kontorer har økt det siste halvåret, mens leieprisen har flatet ut, se figur B.18. Fremover venter markedsaktørene at salgsprisen skal øke ytterligere, mens leieprisen er ventet å være stabil. Salgsprisen er betydelig høyere enn gjennomsnittet for de siste 24 årene. Høy salgspris etter kraftig økning gjennom mange år er en kilde til risiko.

Figur B.19 Fraktrater (Clarksea-indeksen)¹⁾ og salgspris på skip. Tusen dollar per dag og millioner dollar. Månedstall. Januar 1990 – oktober 2010²⁾

1) Vektet snitt for inntjening i tank, bulk, konteiner og gass

2) Salgspris fra januar 1995

Kilde: Clarkson Research Services Ltd

Lønnsomheten i de børsnoterte skipsfartsselskapene har falt noe siden forrige rapport. Både fraktraten og salgsprisen på skip har avtatt, se figur B.19. Ordreboken for nye skip er fremdeles stor og utgjorde ved utgangen av oktober 35 prosent av den totale flåten. Om lag 60 prosent av ordrene er innen tørrbulksegmentet. Ordreboken er likevel noe redusert siden forrige rapport, først og fremst som følge av at skip har blitt ferdigstilt. Det har de siste 30 årene aldri blitt ferdigstilt skip med mer samlet kapasitet enn i 2009. Så langt ser nivået i 2010 ut til å overstige rekordnivået fra 2009. Overskuddet av skip i næringen utgjør et strukturelt problem. Lønnsomheten er som følge av dette ventet å holde seg på et moderat nivå fremover.

Del C utfordringer for bankene og myndighetstiltak

Norske banker har klart seg bedre gjennom finanskrisen enn banker i mange andre land. Det skyldes blant annet at vår økonomi ble mindre rammet av krisen og at det norske regelverket for bankers kjernekapital var strengere enn de internasjonale minstekravene før krisen. Norske banker står likevel overfor noen utfordringer fremover.

Utfordringer for bankene

Bankenes resultater er bra, og fallet i netto renteinntekter i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital har stoppet opp. For å hindre at netto renteinntekter igjen skal begynne å falle er det viktig at bankene ved prisingen av utlån sørger for å få dekket inn alle kostnader forbundet med utlånet. En sammenligning av bankenes gjennomsnittlige utlånsrente på lån til foretak med kostnaden for langsiktig markedsfinansiering, tyder på at bankene ikke tar seg godt nok betalt for kredittrisikoen ved disse utlånene.

Under finanskrisen krevde markedsaktørene langt høyere kjernekapitaldekning i bankene enn minstekravene i regelverket. For å stå godt rustet til å møte en fremtidig krise bør norske banker tidlig oppfylle de nye minstekravene med god margin. Fremover bør bankene derfor benytte perioder med god inntjening til å styrke soliditeten ved å holde tilbake store deler av overskuddet. Dette gjelder spesielt de større bankene, som gjennomgående har lavest kjernekapitaldekning. Egenkapitalandelen i norske banker er lavere enn etter at bankene ble kapitalisert opp under bankkrisen 1988 – 1993. Sammensetningen av bankenes utlånsportefølje tyder ikke på at kredittrisikoen er blitt vesentlig lavere siden den gang. Det kan tilsi at dagens egenkapitalandel i norske banker er i laveste laget.

Bankene bør ha en robust finansieringsstruktur som grunnlag for sin virksomhet. Finanskrisen viste at det ikke er robust å finansiere mye av veksten i utlånene med kortsiktig markedsfinansiering. Vi har sett at viktige finansieringskilder brått kan tørke inn, og det tar ikke lang tid før banker med mye kortsiktig markedsfinansiering får problemer. Selv om beholdningen av likvide eiendeler er

stor nok til å dekke de nært forestående låneforfallene, kan situasjonen raskt bli nokså anstrengt. Bankene bør sikte mot økt innskuddsdekning og mer langsiktig markedsfinansiering.

Bankene bør være åpne om sin finansieringsstruktur og likviditetsrisiko. Åpenhet om sentrale risikoforhold er viktig for å skape tillit i finansmarkedene. Norske banker publiserer en god del informasjon om sin kredittrisiko, blant annet som følge av kravene i pilar 3 i Baselregelverket. Bankene publiserer imidlertid ganske lite informasjon om sin likviditetsrisiko. De varslede likviditetskravene fra Baselkomiteen vil føre til at bankene etter hvert må publisere mer informasjon om sin likviditetsrisiko. Norske banker vil være tjent med allerede nå å begynne å publisere mer kvantitativ informasjon om sin finansieringsstruktur og likviditetsrisiko.

Om lag 70 prosent av banksektorens utlån er med pant i bolig eller til næringseiendom. Det gjør bankene avhengige av utviklingen i eiendomspriser. Dagens rentenivå er langt lavere enn det som må anses å være normalt. Dersom rentenivået forblir lavt i lang tid og aktørene er nærsynte i sin tilpasning, kan husholdningenes gjeldsbelastning og eiendomsprisene øke til enda høyere nivåer, se ramme 5. Ved lånetilsagn må derfor bankene sjekke om lånet kan betjenes ved vesentlig høyere renter, jevnfør Finanstilsynets rundskriv om "Retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis for lån til boligformål" fra mars 2010. Fortsatt skattemessig favorisering av boliginvesteringer og lave kapitalkrav på boliglån kan bygge opp under ubalanser.

Myndighetstiltak

Baselkomiteens beslutning om en bare gradvis innføring av de nye kapital- og likviditetskravene skyldes frykt for at bankene skal stramme inn sin långiving når veksten er svak. Norske banker går godt, og veksten i norsk økonomi synes nå å ha fått feste. De nye kravene kan derfor innføres noe raskere her. Tidspunktet for innføringen kan besluttes når Baselkomiteen har fastsatt detaljene i kravene.

Norske banker bør bedre sin finansieringsstruktur i tråd med intensjonene i Baselkomiteens forslag. Norges Bank vil følge bankenes finansiering nøye i årene fremover. Det kan bli aktuelt, når vi fastlegger vilkårene for banker som har tilgang til sentralbankens låneordninger, å legge vekt på deres likviditetsstyring.

For å sikre at allmennheten har tilgang til informasjon om norske bankers finansieringsstruktur, bør myndighetene pålegge bankene allerede nå å publisere kvantitativ informasjon om blant annet kortsiktig finansiering, likviditetsbuffer og forfallsstruktur.

I sitt forslag til ny regulering av banksektoren foreslår Baselkomiteen blant annet bruk av en motsyklisk kapitalbuffer når veksten i kredittvolumet er for høy, se ramme 3. Norges Bank skal etter sentralbankloven informere Finansdepartementet ”når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken”. Norges Bank vil derfor regelmessig vurdere om situasjonen i norsk økonomi tilsier diskresjonær bruk av motsykliske tiltak overfor finanssektoren. I forbindelse med de halvårlige rapportene om finansiell stabilitet vil Norges Bank sende brev med tilrådinger om aktuelle tiltak til Finansdepartementet og Finanstilsynet.

Alle detaljene angående bruk av den motsykliske bufferen er ennå ikke klare. Finanstilsynet og Norges Bank har i et høringsbrev til EU-kommisjonen gått inn for at det legale rammeverket for slike buffere bør innføres så raskt som mulig og at det er vertslandet som skal fastsette kravene for filialer av utenlandske banker. De store utenlandske filialene i Norge er nordiske. De nordiske landene bør samarbeide om en tidligere innføring av kravet om motsyklisk buffer.

Norsk etterspørsel etter varer og tjenester ser ut til å kunne vokse ganske godt i årene fremover. Det skyldes gode priser på varer og tjenester norske bedrifter produserer, økt bruk av oljepenger og vedvarende temmelig lave realrenter. Mye av etterspørselen vil rette seg mot varer og tjenester som produseres i andre land fordi pris- og kostnadsnivået i Norge er svært høyt. Boligtjenester kan

bare produseres hjemme. Med en sterk vekst i etterspørselen er det risiko for at boligprisveksten tiltar, med tilhørende vekst i husholdningenes gjeld. Dette vil stille krav til vårt makrotilsyn av den finansielle sektoren. Fram til den motsykliske bufferen innføres, bør bankene pålegges høyere kapitalkrav for å demme opp for fremtidige ubalanser.

I Norge har det lenge vært gunstig å investere i bolig på grunn av skattemessig favorisering av boliginvesteringer og boligkonsum i forhold til banksparing og investeringer i annen realkapital og finansielle instrumenter. En mer nøytral beskatning av boliginvesteringer og boligkonsum vil kunne dempe veksten i boligpriser og husholdningenes gjeld.

Norge har lenge hatt et forholdsvis godt system for håndtering av bankkriser, som bygger på erfaringene fra bankkrisen 1988 – 1993 og er sammenfattet i Banksikringsloven fra 1996. Systemet for kriseløsning i Norge ble i liten grad satt på prøve under finanskrisen. De internasjonale erfaringene tilsier imidlertid en grundig gjennomgang av det norske kriseløsningssystemet, blant annet for å vurdere om en kan innføre mer hensiktsmessige verktøy, se ramme 4.¹⁰

¹⁰ I vedlegg til brevet til Finansdepartementet i forbindelse med *Finansiell stabilitet 2/10* beskriver Norges Bank nærmere mulige forbedringer i det norske systemet for bankkriseløsninger.

2. Stresstesting av bankenes kapitaldekning

I stresstesten av bankenes kapitaldekning har vi fulgt utviklingen for banker i Norge i et alternativ hvor veksten ute blir lavere enn ventet, samtidig som norske husholdninger blir mer pessimistiske. Stresstesten viser at bankene er rimelig godt rustet til å møte en langvarig nedgangskonjunktur. Sensitivitetsanalyser demonstrerer at bankene vil klare seg selv under noe strengere forutsetninger enn vi har lagt til grunn i vårt stressalternativ.¹ Skulle derimot tap på utlån komme opp mot nivåer vi så tidlig på 1990-tallet, vil flere banker kunne stå i fare for å bryte kapitaldekningskravene.

Det er flere ulike kanaler som kan skape krise i banksektoren:

- Tap på egne utlån. Dette var hoveddriveren bak bankenes problemer tidlig på 1990-tallet.
- Tap på verdipapirer, som aksjer, obligasjoner og derivater. Dette har vært en viktig risikofaktor for mange banker internasjonalt de siste årene.
- Mangel på finansiering med etterfølgende likviditetsproblemer. Dette var situasjonen for mange banker høsten 2008. Usikkerhet gjorde at investorer i perioder krevde svært høy pris for å låne penger til banker.

I våre stresstester ser vi særlig på tap på utlån. Utlån er kjernen i tradisjonell bankvirksomhet, og tap på utlån forklarer tradisjonelt den største delen av svingningene i resultatene til norske banker.

I stresstesten gjør vi forutsetninger om utviklingen i bankenes avkastning på verdipapirer. Men det er ikke gitt at denne avkastningen vil utvikle seg i samme retning som tapene på utlån. I våre stresstester vil det normalt ikke være avkastningen på verdipapirporteføljen som driver tapene i bankene. Vi har i år inkludert en sensi-

tivitetsanalyse for å vise hvor mye bankene kan tape på sine verdipapirer før de vil få problemer med kapitaldekningen, når de samtidig har store tap på utlån.

En høy andel langsiktig innlån gjør en bank mer robust overfor bortfall av kortsiktig markedsfinansiering. Hvor stor andel av bankenes finansiering som tilfredsstiller kravene i Basel III til stabil finansiering (se figur 3 i ramme 2), er en implisitt test av hvorvidt norsk banksektor har en robust finansieringsstruktur. Det er ikke nødvendigvis en sammenheng mellom likviditetsproblemer og solvensproblemer. I stresstestene legger vi til grunn at bankene i vanskelige tider må betale mer for finansieringen enn i gode tider. Dette gir seg uttrykk gjennom en høyere margin mellom hva bankene faktisk betaler for innlån og sentralbankens styringsrente.

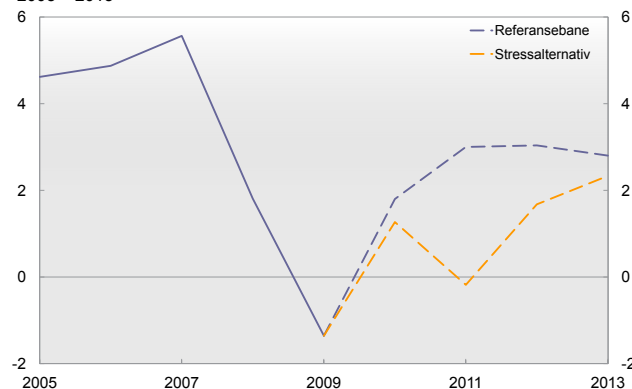
En forverret makroøkonomisk utvikling

I stresstesten beregnes² bankenes tap og resultater i en referansebane³ og i et stressalternativ. Stressalternativet beskriver et makroøkonomisk forløp med lav sannsynlighet, hvor en rekke forstyrrelser i norsk og internasjonal økonomi inntreffer. Analyseperioden for stresstesten strekker seg fra andre halvår 2010 til utgangen av 2013. Ved utløpet av fremskrivingsperioden er BNP for Fastlands-Norge om lag 5½ prosentenheter lavere enn i referansebanen.

2 Stresstestberegningene utføres ved hjelp av et system av modeller, se Andersen, Berge, Bernhardsen, Lindquist og Vatne (2008): A suite-of-models approach to stress-testing financial stability, *Staff Memo, 2/2008*.

3 Referansebanen er basert på anslagene i *Pengepolitisk rapport 3/10*.

Figur 1 BNP for Fastlands-Norge. Årlig volumvekst. Prosent. Arstall. 2005 – 2013¹⁾

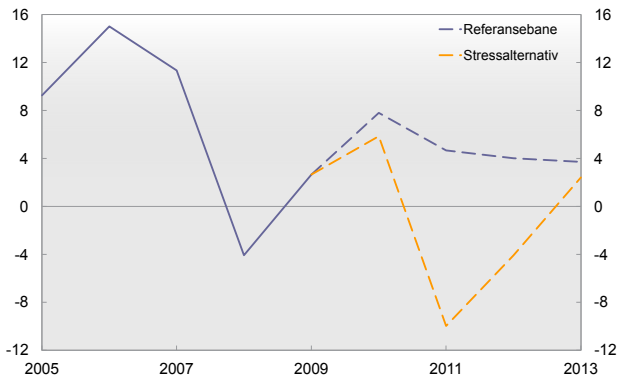

1) Fremskrivninger for 2010 – 2013
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

¹ Se også nærmere utdyping av stresstestene i *Penger og Kreditt 2/2010* (utkommer medio desember 2010).

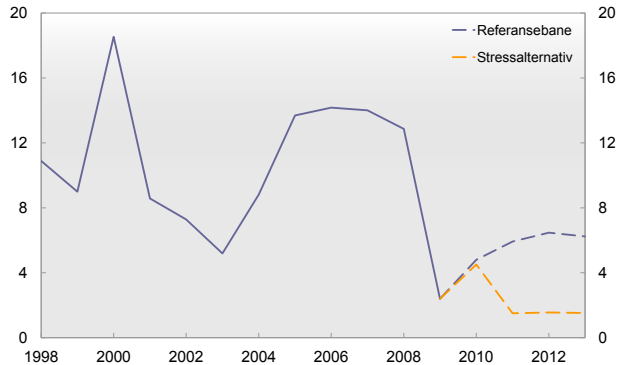

Figur 2 Boligpriser. Årlig vekst. Prosent. Årstell. 2005 – 2013¹⁾

1) Fremskrivinger for 2010 – 2013
Kilder: Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes Forening og Norges Bank

Figur 3 Gjeld til husholdninger og foretak. Vektet etter utlån til sektoren. Årlig vekst.¹⁾ Prosent. Årstell. 1998 – 2013²⁾

1) Endring i beholdning målt ved utgangen av året
2) Fremskrivinger for 2010 – 2013
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 4 Tremåneders pengemarkedsrente. Prosent. Årstell. 1998 – 2013¹⁾

1) Fremskrivinger for 2010 – 2013
Kilde: Norges Bank

Denne stresstesten deler noen av forutsetningene med stresstesten som ble koordinert av CEBS⁴ (Committee of European Banking Supervisors) i sommer. Den er dermed mildere enn stresstesten i forrige rapport. Stressalternativet er likevel tilpasset norske forhold og reflekterer sentrale risikofaktorer for norske banker. Under presenteres i tillegg en del sensitivitetsanalyser som viser hvordan et strengere alternativ ville slått ut for norske banker. Norske bankers evne til å takle en stressituasjon er like god nå som den var ved stresstesten i forrige rapport.

I stressalternativet legges det til grunn at:

- Utviklingen hos våre handelspartnere blir svakere enn ventet i årene som kommer. Det legges til grunn at svekkelsen i produksjonen hos handelspartnerne i 2011 og 2012 vil være av om lag samme størrelsesorden som CEBS la til grunn for eurolandene i sin stresstest i juli.
- Samtidig øker påslagene i internasjonale pengemarkeder med bakgrunn i usikkerhet om statsgjeld og internasjonal finanssektor. Påslagene antas å øke opp mot 100 basispunkter i 2011.
- Lavere etterspørsel ute fører til et fall i oljeprisen ned mot 50 dollar per fat.
- I Norge svekkes husholdningenes forventninger til egen og landets økonomi.
- Realvalutakursen holder seg om lag på nivåene i referansebanen.

I stressalternativet fører nedgangen i internasjonal vekst til at industriproduksjonen i Norge, og da spesielt tradisjonell eksport, reduseres. Lav oljepris vil også redusere investeringene. Arbeidsledigheten øker. Sparingen øker som følge av at husholdningenes forventninger til egen og landets økonomiske utvikling svekkes. Veksten i norsk økonomi faller, se figur 1.

Høyere arbeidsledighet, svekkede forventninger og lavere inntekter enn i referansebanen fører til et fall i boligprisene, se figur 2. Nominelt faller boligprisene om lag 15 prosent fra dagens nivå og fram til 2012. Reduserte investeringer og lavere boligpriser fører til lavere gjeldsvekst for både husholdninger og foretak, se figur 3.

4 Den 23. juli i år publiserte CEBS, i samarbeid med Den europeiske sentralbanken (ESB), EU-kommisjonen og nasjonale, europeiske tilsynsmyndigheter en stresstest for 91 europeiske banker.

Panteverdien av boligkapitalen faller i forhold til i referansebanen og gir mindre lånefinansiert forbruk. Dette forsterker nedgangen i realøkonomien.

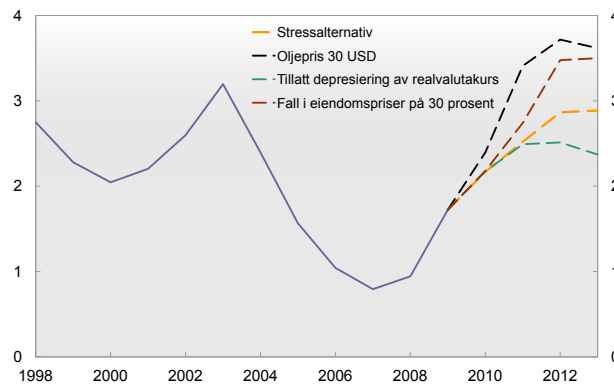
Det legges til grunn at uro i finansmarkedene fører til at påslagene i internasjonale pengemarkeder øker. Dette smitter over i norske pengemarkedsrenter hvor påslagene øker med opp mot 100 basispunkter. Som en teknisk forutsetning antas det at renten blir fastsatt ved en enkel regel, hvor inflasjon og aktivitetsnivå i økonomien bestemmer renten. Som reaksjon på den svake utviklingen senkes dermed styringsrentene ute og hjemme. Ettersom styringsrentene både ute og hjemme allerede er lave, er det begrenset rom for å motvirke de økte påslagene. Det fører til at rentene i stressalternativet faller lite i forhold til dagens nivå på tross av en svakere økonomisk utvikling, se figur 4. Et oljeprisfall vil isolert sett kunne føre til en svekkelse av kronekursen. På den annen side vil norsk økonomi kunne fremstå som bedre rustet enn mange andre økonomier til å møte en forverret utvikling hos handelspartnerne, i tillegg til at rentene ute er lave. Det antas derfor at kronekursen er uendret i forhold til i referansebanen.

Bankenes låntakere svekkes

I referansebanen flater problemlån i prosent av brutto utlån ut fremover. Aktiviteten i norsk økonomi er på vei opp. Lønnsomheten i foretakene er god og gjeldsbetjeningsevnen har økt. I stressalternativet er andelen problemlån høyere enn i referansebanen, og særlig øker antall problemlån til foretak. Problemlånene for foretak stiger til i overkant av 6½ prosent av utlån til sektoren i 2013. Økningen skyldes lavere innenlandsk etterspørsel og lavere etterspørsel fra oljesektoren. Ved en bred internasjonal nedgang vil heller ikke eksportforetakene kunne vente vekst i etterspørselen.

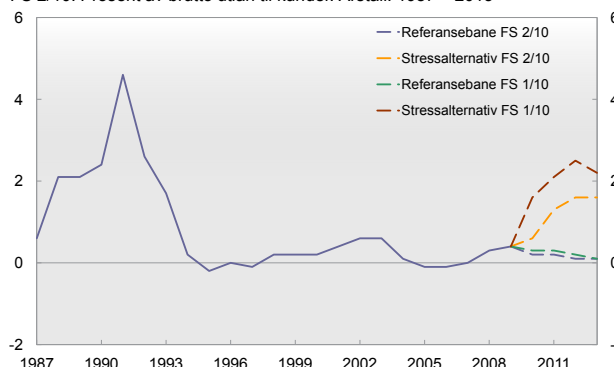
Den totale andelen problemlån i stressalternativet øker til i underkant av 3 prosent i 2012. Figur 5 viser andelen problemlån med noen alternative forutsetninger. I et alternativ der vi lar kronekursen svekkes, er andelen problemlån i overkant av ½ prosentenheter lavere. I et alternativ med et fall i oljeprisen til 30 dollar per fat øker andelen problemlån med opptil ¾ prosentenheter. Et fall

Figur 5 Problemlån ved endrede forutsetninger i stressalternativ. Prosent av brutto utlån. Årstall. 1998 – 2013¹⁾

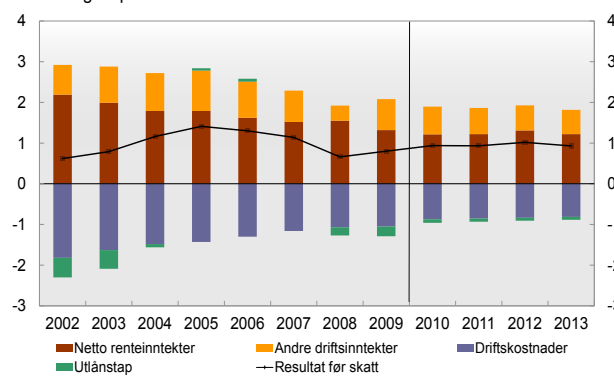
1) Fremskrivninger for 2010 – 2013
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 6 Utlånstap i referansebanene og stressalternativene i FS 1/10 og FS 2/10. Prosent av brutto utlån til kunder. Årstall. 1987 – 2013¹⁾

1) Fremskrivninger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

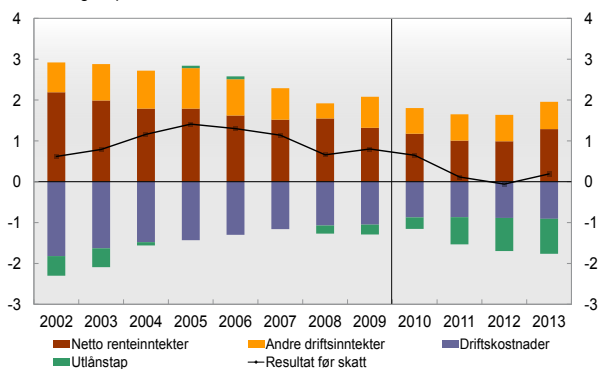
Figur 7 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Referansebanen. Prosent. Årstall. 2002 – 2013²⁾

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
2) Fremskrivninger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilde: Norges Bank

Figur 8 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Stressalternativ. Prosent. Årstall. 2002 – 2013²⁾

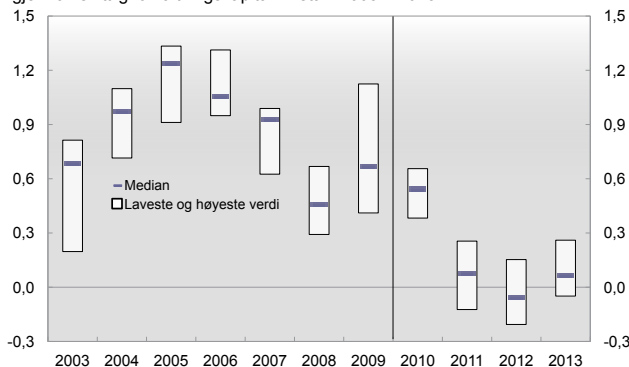
1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
 2) Fremskrivinger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
 Kilde: Norges Bank

i eiendomsprisene på om lag 30 prosent øker andelen med i overkant av ½ prosentenheter.

Bankene er rustet til å møte en langvarig nedgangskonjunktur

I referansebanen avtar bankenes utlånstap i takt med utføringen i andelen problemlån. Bankenes tap øker tydelig i stressalternativet i forhold til referansebanen, men blir langt fra like høye som i forrige rapport, se figur 6. Det skyldes at andelen problemlån er betydelig lavere i dette stressalternativet.

Figur 9 Bankenes resultater etter skatt i stressalternativet. Prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Årstall. 2003 – 2013¹⁾

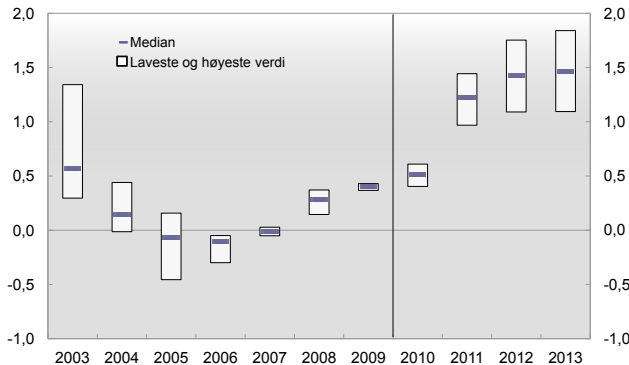

1) Fremskrivinger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
 Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

I referansebanen gir lavere utlånstap og noe høyere inntekter enn i 2009 en bedring i bankenes resultater, se figur 7. Påslaget på bankenes markedsfinansiering ligger flatt gjennom fremskrivingsperioden, og bankene holder samlet rentemargin konstant.

I stressalternativet bidrar økningen i utlånstap til at bankenes resultater blir negative i 2012, se figur 8. Bankenes netto renteinntekter reduseres noe på grunn av økte finansieringskostnader som følge av økt uro i internasjonale finansmarkeder. Figur 9 viser spredningen i de seks største bankenes resultater. Resultatene forverres ikke like mye for alle bankene. Det skyldes i stor grad forskjeller i bankenes utlånstap, se figur 10. I dette stressalternativet er det kredittrisikoen som slår hardest for bankene. Eksportindustri og næringer som skipsfart og næringseiendom er spesielt utsatte, og disse står for en stor andel av bankenes utlån. Bankene med størst andel av sine utlån til foretak og særlig til de mest utsatte næringene, får de høyeste tapene.

Figur 10 Bankenes utlånstap i stressalternativet. Prosent av brutto utlån til kunder. Årstall. 2003 – 2013¹⁾

1) Fremskrivinger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
 Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Det er ikke bare kredittrisiko som kan ramme bankene i en stressituasjon. I fjerde kvartal 2008 fikk mange av bankene negative resultater etter at verdien av deres verdipapirportefølje falt.⁵ Hvilke banker som rammes hardest, avhenger av størrelsen på verdipapirporteføljen vurdert til virkelig verdi og på bankenes risikostyring. Selv om bankenes avkastning på verdipapirer i dette stressalternativet skulle falle til det laveste nivået over de siste 7 årene, vil de fleste bankene klare seg godt. Spredningen mellom bankene vil likevel øke.

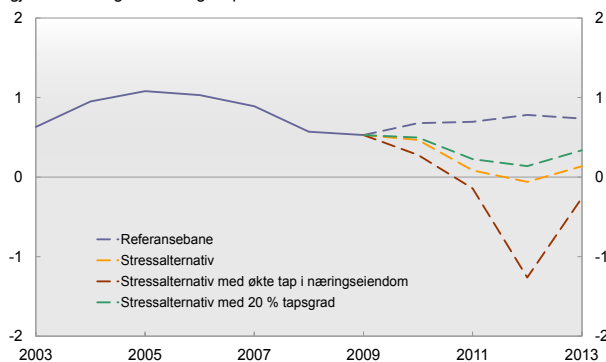
5 Verdifallet fikk likevel mindre effekt fordi mange av bankene omklassifiserte papirene i handelsporteføljen til "hold til forfall".

Utviklingen i bankenes resultater i et stressalternativ er avhengig av hvor stor andel av bankenes problemlån som vil gå tapt. I referansebanen legges til grunn en tapsgrad på 10 prosent. Andelen vil øke dersom utviklingen i panteverdiene blir mer negativ enn ventet. Bolig- og nærings-eiendomsprisene synker i stressalternativet. Derfor øker bankenes tapsgrad til 40 prosent gjennom perioden. Dette er på linje med tapsgraden under bankkrisen i 1988 – 1993. En lavere tapsgrad vil føre til en mindre forverring av bankenes resultater. I figur 11 vises effekten av et stressalternativ med 20 prosent tapsgrad. Dette er på linje med tapsgraden i årene 2002 – 2003 og 2008 – 2009. I dette mildere stressalternativet vil alle bankene ha positive resultater gjennom perioden.

Høye eiendomspriser etter kraftig økning gjennom mange år er en viktig kilde til risiko. Prisfallet i en stresset situasjon kan bli høyere enn det som er lagt til grunn i dette stressalternativet. Det vil føre til høyere tapsgrad, og dermed til høye tap på utlån. Av banksektorens utlån er om lag 70 prosent med pant i bolig eller til nærings-eiendom. Om bankene skulle få like store tap på nærings-eiendom som forretningsbankene fikk under bankkrisen, ville deres resultater bli tydelig forverret, se figur 11.

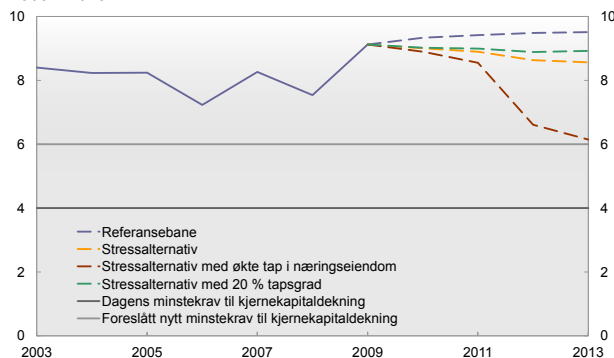
I referansebanen øker den gjennomsnittlige kjernekapitaldekningen noe og blir liggende på over 9 prosent, se figur 12. Kjernekapitaldekningen ligger godt over minstekravet også i stressalternativet. Positive resultater i store deler av fremskrivingsperioden bidrar til at kjernekapitaldekningen holder seg oppe. Alle de seks bankene i vår stresstest holder seg godt over dagens minstekrav til kjernekapital på 4 prosent, se figur 13. De vil også ligge over det foreslåtte nye kravet på 6 prosent. Likevel synker kjernekapitaldekningen noe, i og med at økt kredittrisiko fører til at beregningsgrunnlaget øker med 2,5 prosent årlig. Legger vi til grunn en tapsgrad på 20 prosent, vil bankenes kjernekapitaldekning være noe lavere enn i referansebanen. Økte tap på nærings-eiendom, og de svært negative resultatene det vil medføre, vil imidlertid kunne føre til en brå nedgang i kjernekapitaldekningen. I et slikt scenario vil kjernekapitaldekningen raskt kunne synke mot 6 prosent. Enkelte banker vil også kunne komme til å falle under dagens krav på 4 prosent i 2013.

Figur 11 Bankenes resultater etter skatt i stressalternativene. Prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Årstall. 2003 – 2013¹⁾

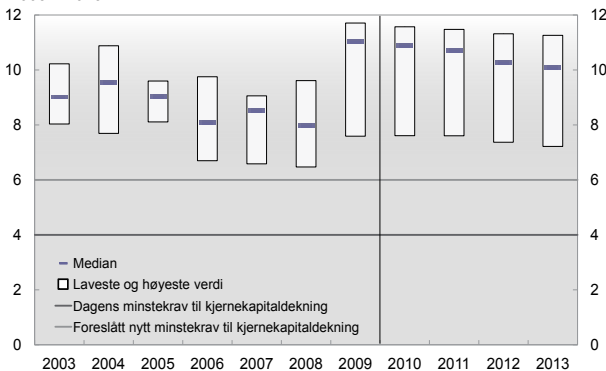
1) Fremskrivninger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 12 Bankenes kjernekapitaldekning i stressalternativene. Prosent. Årstall. 2003 – 2013¹⁾

1) Fremskrivninger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 13 Bankenes kjernekapitaldekning i stressalternativet. Prosent. 2003 – 2013¹⁾

1) Fremskrivninger for 2010 – 2013 for DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR-Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Ramme 1 Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden Finansiell stabilitet 1/2010

Bankenes resultater har så langt i 2010 vært noe bedre enn lagt til grunn i forrige rapport, se figur 1. Særlig har tapene vært lavere enn anslått. Gjennom 2009 tok bankene store nedskrivninger, og disse har fungert som en buffer i føringen av nye tap. Tap som andel av problemlån¹ har i de tre første kvartalene av 2010 vært om lag som i første halvår 2008 og langt lavere enn i 2009. Netto renteinntekter har vært noe høyere enn ventet. I tillegg har engangsgevinster ført til at andre driftsinntekter ble høyere enn anslått i forrige rapport.

Til tross for lavere tap, har problemlån som andel av totale utlån økt noe mer enn ventet, se figur 2. Det er særlig problemlån til husholdningene som har økt. Samtidig har nedskrivninger på utlån til personmarkedet uten pant i bolig steget i

løpet av 2010. Nedgangen i bankenes nedskrivninger de siste tre kvartalene har vært størst for utlån til tjenester tilknyttet bygg- og anleggsbransjen og forretningsmessig tjenesteyting.

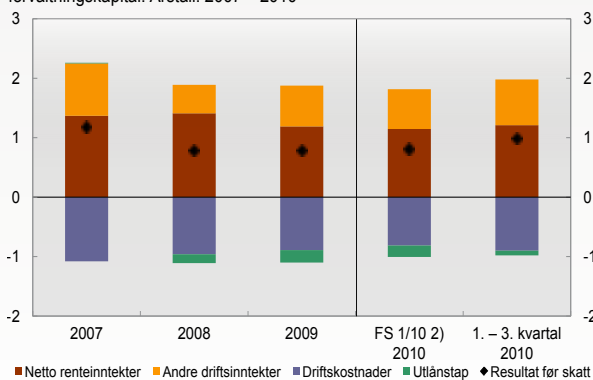
Mens rentemarginen i stresstestbankene har økt, har den samlede rentemarginen for banker og kredittforetak vært om lag stabil. Det skyldes trolig at stresstestbankene siden utgangen av 2009 har overført mange av de beste lånene sine til kredittforetak, og mer boliglån enn foretakslån. De lånene som blir igjen på bankenes balanse, og som i gjennomsnitt er mer risikable, har en høyere utlånsmargin. I tillegg vokser beholdningen av foretakslån noe raskere i stresstestbankene enn i økonomien som helhet. Baselkomiteens reviderte krav til regulering for stabil finansiering er i tillegg mindre

strenge enn det opprinnelige forslaget. Bankene behøver derfor ikke øke sin andel langsiktige finansiering like mye som det vi la til grunn i forrige rapport. Netto renteinntekter har derfor økt mer enn ventet.

Andre driftsinntekter økte spesielt på grunn av engangsgevinster i forbindelse med fusjonen mellom Nordito og danske PBS Holding i andre kvartal 2010. Bankenes avkastning på verdipapirporteføljen ble om lag som ventet, mens provisjonsinntektene ble noe lavere.

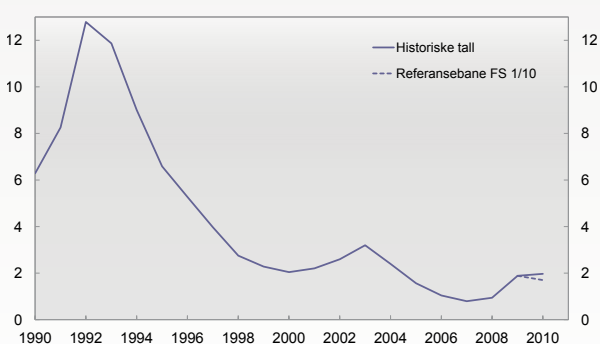
1 Summen av misligholdte og særlig tapsutsatte lån.

Figur 1 Bankenes¹⁾ resultater før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. Årstall. 2007 – 2010

1) DnB NOR Bank, Nordea Bank Norge, SpareBank 1 SR- Bank, Sparebanken Vest, SpareBank 1 SMN og SpareBank 1 Nord-Norge
2) Referansebane i FS 1/10
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Figur 2 Problemlånsandel i referansebanene. Prosent av brutto utlån. 1990 – 2010¹⁾

1) Historiske tall fram til og med 3. kvartal 2010. Fremskrivninger for 2010 fra referansebanen FS 1/10
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Ramme 2 Ny regulering av bankers kapital og likviditet

Baselkomiteen for banktilsyn har siden forrige rapport vedtatt nye internasjonale standarder for bankers kapital og likviditet. Lederne i G20-landene ga nylig sin tilslutning til disse. EU-kommisjonen har varslet at den i første kvartal 2011 vil komme med lovforslag som skal implementere Baselkomiteens nye standarder i EU. Baselkomiteens standarder gjelder internasjonalt aktive bankkonsern, men EU har tradisjon for å la kravene gjelde for alle banker, både på konsernivå og på ikke-konsolidert nivå. EU-kravene vil bli tatt inn i norsk rett etter EØS-avtalen.

Baselkomiteen legger opp til at de nye standardene skal fases inn fra 2013 til 2019.¹ Beregninger utført av Baselkomiteen tyder på at kostnadene ved innfasing er lave. Baselkomiteens leder har sagt at land bør innføre de nye reglene raskere dersom bankene i landet går med overskudd og dersom raskere innfasing ikke vil ha uønsket negativ virkning

på bankenes kredittytting. Norsk økonomi er godt rustet for en tidlig iverksettelse av reglene.

Kapitalkrav

Kapitalkravene som nå er vedtatt, er strengere både kvalitativt og kvantitativt enn de gjeldende internasjonale minstekravene. I tillegg innføres krav til kapitalbuffere. De nye kravene legger større vekt på egenkapital enn tidligere, og kvalitetskravene til egenkapitalen er skjerpet ved at ulike immaterielle eiendeler, som for eksempel goodwill, må trekkes fra. Bankene må også svare mer kapital for handelsportefølje, derivatposisjoner og lignende enn tidligere.

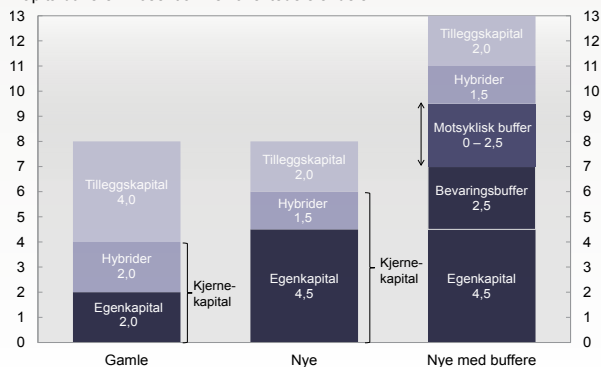
Figur 1 illustrerer de nye kvantitative minimumskravene og bufferkravene. Minimumskravet til kapitaldekning er 8 prosent, som tidligere, men krever en større andel egenkapital enn før. I tillegg må bankene ha en gitt egenkapitalbuffer, ellers møter de restriksjoner på utdeling av overskudd. De

kvantitative minimumskravene fases inn fram til 2015, deretter starter innfasing av bufferkravet.

Bufferkravet er todelt, en bevaringsbuffer og en motsyklisk buffer.² Kravet til bevaringsbuffer gjelder alltid. I bevaringsbufferen er det ulike restriksjoner på en banks utdeling av overskudd avhengig av hvor i bufferområdet en bank befinner seg. Dersom banken er nær minstekravet til egenkapital, er restriksjonene store. Dersom banken nesten oppfyller bufferkravet, er restriksjonene små. Når det motsykliske bufferkravet skrur på av myndighetene, øker mengden bufferkapital en bank må ha for ikke å møte restriksjoner på utdeling av overskuddet, og hele skalaen for restriksjonene strekkes tilsvarende. Den motsykliske bufferen er nærmere omtalt i ramme 3.

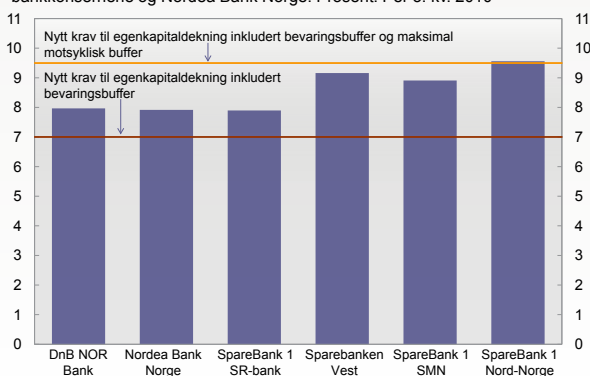
I tillegg til de nye risikovektede kravene illustrert i figur 1, skal et krav til uvektet kjernekapitalandel ("leverage

Figur 1 Gamle og nye minimumskrav til kapitaldekning, og nye krav til kapitalbuffere. Prosent av risikovektede eiendeler

Kilder: Baselkomiteen og Norges Bank

Figur 2 Konsolidert egenkapitaldekning for de fem største norske bankkonsernene og Nordea Bank Norge. Prosent. Per 3. kv. 2010

Kilder: Bankenes kvartalsrapporter og Norges Bank

ratio”) på 3 prosent testes ut. Eksponeringer utenfor balansen, som derivater, skal regnes med i dette nøkkeltallet. Bankene må offentliggjøre sin uvektede kjernekapitalandel fra 2015, men minstekravet innføres først i 2018.

De nye kapitalkravene gjør at mange av de største bankene internasjonalt må ha betydelig høyere kapital enn de hadde før finanskrisen, mens mindre banker som regel har et bedre utgangspunkt. For norske banker medfører de nye kapitalkravene i liten grad økt kapitalbehov. Norske banker har vært underlagt strengere krav enn eksisterende internasjonale minstekrav, særlig for kapitalens kvalitet. Norske banker har også forholdsvis liten handelsportefølje og små derivatposisjoner. Figur 2 viser at de største norske bankkonsernene og Nordea Bank Norge ligger godt an i forhold til de nye kravene til egenkapitaldekning. Forslaget om krav til uvektet kjernekapitalandel kan imidlertid gi behov for mer kapital for norske kredittinstitusjoner med lav-

risikoporteføljer, for eksempel boligkredittforetak. Dette vil avhenge av hvordan kravet blir utformet for ulike selskapstyper og konsolideringsnivå.

Likviditetskrav

To kvantitative krav til bankers likviditet skal innføres og utfylle eksisterende kvalitative krav. Det ene er et krav til likviditetsbuffer, det andre et krav om stabil finansiering. Likviditetsbufferkravet skal innføres i 2015, mens kravet til stabil finansiering først innføres i 2018.

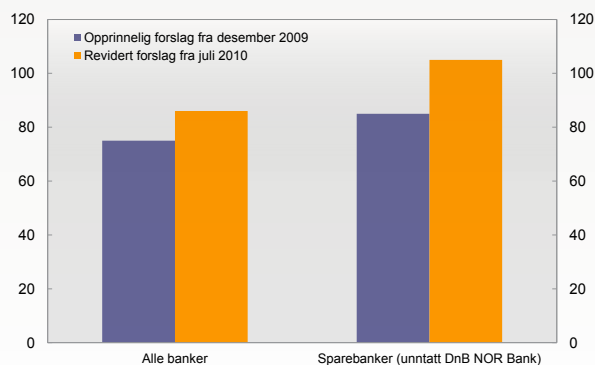
Ifølge kravet om likviditetsbuffer skal en bank ha likvide eiendeler som minst dekker utstrømmingen over 30 dager med betydelig stress i markedene. Et viktig forhold er hva som kan regnes med som likvide eiendeler. OMF, foretaks- og kommuneobligasjoner kan medregnes dersom markedene er tilstrekkelig dype og likvide, og papirene har høy rating. Det er imidlertid tvilsomt om norske verdipapirer utenom statspapirer kan oppfylle dette kravet. Baselkomiteen har varslet at de vil komme

med spesialregler for land med små markeder for statspapirer.

Kravet om stabil finansiering krever at en andel av eiendelene som ikke er likvide, skal finansieres langsiktig. Størrelsen på andelen som må finansieres langsiktig, vil avhenge av hvor likvid eiendelen er. Det vil begrense bruken av kortsiktig markedsfinansiering og gjøre finansieringen mer stabil og mindre sårbar for uro i markedene. Siden langsiktig finansiering er dyrere og mindre tilgjengelig enn kortsiktig, kan et krav om langsiktig finansiering også bidra til å dempe gjeldsveksten.

Norske banker hadde problemer med de opprinnelige forslagene til likviditetskrav som kom i desember i fjor. Forslagene ble revidert i sommer og er nå enklere å oppfylle. I markedsuroen som legges til grunn ved beregning av de to kravene, forutsettes nå en lavere andel av innskudd å bli tatt ut av banken. Kravet til stabil finansiering ble også enklere å oppfylle ved at boliglån i mindre grad krever langsiktig finansiering. Figur 3 viser at norske sparebanker i gjennomsnitt oppfyller kravet til stabil finansiering, mens øvrige banker trekker snittet ned og under kravet. Norske banker har større problemer med kravet til likviditetsbuffer (se figur A.10). Kommende forslag til likvide eiendeler i land med lite statspapirer kan bli viktige for norske banker.

Figur 3 Bankenes¹⁾ stabile finansiering i prosent av krav. Gjennomsnitt for gruppen. Per 2. kv. 2010

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge
Kilde: Norges Bank

1 Se <http://www.bis.org/press/p100912.htm> for en oversikt over innfasingsplanen.

2 I bevaringsbufferen godtas kun egenkapital. Deler av den motsykliske bufferen vil kunne oppfylles med annen kapital enn egenkapital, men med tilsvarende tapusbærende evne. Krav til disse kapitalinstrumentene er ikke avklart.

Ramme 3 Diskresjonære motsykliske tiltak

Den internasjonale finanskrisen har illustrert hvordan sårbarhet kan bygges opp på systemnivå selv om finansinstitusjonene hver for seg er solide. Utviklingen fram mot krisen fulgte et velkjent mønster: Finansielle kriser oppstår som regel etter en lengre periode der rask vekst i formuespriser blir finansiert av rask gjeldsvekst. Makrotiltak for å forebygge finanskriser har som mål å gjøre finanssektoren mer robust, både ved å redusere sannsynligheten for kriser og ved å gjøre finansinstitusjonene bedre i stand til å komme gjennom kriser.

De viktigste tiltakene for å demme opp for oppbygging av ubalanser er langsiktige rammebetingelser som både gjør rask gjeldsvekst dyrere og finansinstitusjonene mer solide. Et sentralt eksempel er høye krav til egenkapital i bankene. Men det kan også gjennomføres diskresjonære tiltak når myndighetene ser at sannsynligheten for en krise er i ferd

med å øke. Da vil hovedformålet være å gjøre bankene bedre rustet til å opprettholde vanlig kredittgivning gjennom en eventuell krise, men tiltakene kan også påvirke gjeldsveksten. Baselkomiteen har anbefalt motsykliske kapitalkrav for å bedre bankenes kapitaldekning i slike situasjoner, se nedenfor. Mer tradisjonelle begrensninger på bankenes utlån, som for eksempel en øvre grense for pantelån i forhold til pantets verdi ("loan-to-value"), kan også være et aktuelt virkemiddel dersom hovedformålet er å begrense kreditttilgangen til eiendomsinvesteringer. Finanstilsynet benytter allerede ulike utforminger av kapitalkrav og begrensninger på utlån som virkemidler overfor enkeltinstitusjoner. Det er ikke egne virkemidler som kan reserveres for makroreguleringen.

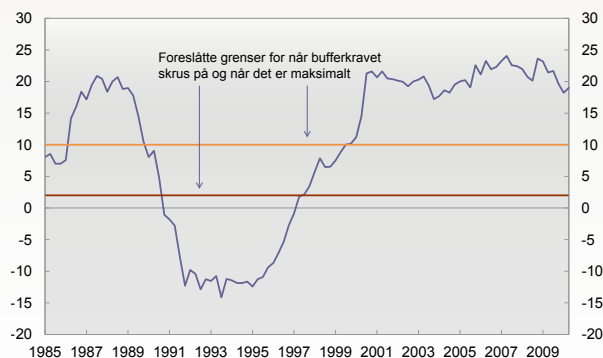
Finanstilsynet er underlagt Finansdepartementet. Norges Bank skal etter sentralbankloven informere

departementet "når det etter bankens oppfatning er behov for tiltak av penge-, kreditt- og valutapolitisk karakter av andre enn banken". Norges Bank vil derfor regelmessig vurdere om situasjonen i norsk økonomi tilsier diskresjonær bruk av motsykliske tiltak overfor finanssektoren og hva som eventuelt er rimelig styrke for tiltakene.

Baselkomiteen har foreslått at myndighetene skal vurdere å innføre tiltak når forholdstallet mellom kredittvolumet og nasjonalproduktet er tydelig høyere enn det en langsiktig trend skulle tilsi. Figur 1 illustrerer hvordan en slik handlingsregel ville virket i Norge. Det ville vært et kontinuerlig behov for motsykliske tiltak fra 2002 og opp til i dag.

Vurderingene til Norges Bank vil ta utgangspunkt i analyser av kredittvolumet og veksten i priser på boliger og annen eiendom i Norge i forhold til utviklingen i BNP. Nivået på formuespriser kan på tilsvarende måte som kredittvolumet, vurderes i forhold til en trend. Norges Bank vil i tillegg bruke et bredere indikatorsett som grunnlag for vurderingene.¹ Det vil særlig være viktig å se på sammensetningen av det totale kredittvolumet og på årsakene til at formuesprisene eventuelt er høye. For eksempel må det vurderes om det er enkelte deler av gjeldsveksten som gir særlig grunn til bekymring, eller om gjeldsveksten gjelder sektorer der det er mindre

Figur 1 Gjeld relativt til BNP i Norge. Målt som gap i forhold til trend.¹⁾ Prosentenheter. Kvartalstall. 1. kv. 1985 – 2. kv. 2010

¹⁾ Beregnet i tråd med Baselkomiteens forslag. Fastlands-Norge fra og med 4. kvartal 1993
Kilder: Statistisk sentralbyrå, IMF og Norges Bank

grunn til uro for finansiell stabilitet. Den samlede vurderingen må nødvendigvis ha et innslag av skjønn.

Vurderingene av når tiltakene kan trappes ned, kan bygge på andre indikatorer. Tiltakene bør normalt trappes ned når kredittvolumet og formuesprisene kommer tilbake til trendutviklingen. Men dersom bankene for eksempel får økte tap eller strammer for sterkt inn i kredittpraksisen før gjeldsveksten reduseres, kan det være riktig å trappe ned tiltakene tidligere.

Norges Bank vil publisere analyser av risikoen for forstyrrelser i det finansielle systemet og av behovet for motsykliske tiltak i forbindelse med rapportene om finansiell stabilitet. Disse rapportene kommer to ganger i året. Samtidig vil Norges Bank sende brev med tilrådingar om aktuelle tiltak til Finansdepartementet og Finanstilsynet. Åpenhet om tilrådingene og analysene som ligger til grunn, samt klarhet om ansvarsforholdene i makroregule-

ringen av bankene, vil bidra til forutsigbarhet om bruk av virkemidlene.

Nærmere om motsyklisk buffer

Baselkomiteens forslag² om motsyklisk kapitalbuffer innebærer at banker kan pålegges et tilleggskrav til egenkapitalen dersom systemrisikoen i økonomien øker, for eksempel på grunn av høye formuespriser og høyt kredittvolum. Tilleggskravet skal gjelde alle banker, siden denne systemrisikoen også kan ramme banker som ikke selv har hatt svært høy utlånsvekst. Tilleggskravet til egenkapitalen kan også bremse den delen av gjeldsveksten som kommer fra bankene, men det forutsetter trolig at tilleggskravet kommer før gjeldsveksten er blitt svært høy. Den viktigste virkningen av tilleggskravet vil normalt være at bankene blir bedre rustet til å dekke tapene om de skulle komme.

Tilleggskravet vil ikke være absolutt, men vil inngå i en kapitalbuffer utover minstekravet, se ramme 2. Banker som ikke har nok buffer-

kapital kan fortsatt drive, men de vil få begrensninger på utbytte og andre utbetalinger som ikke er kontraktfestet. Kravet til bevaringsbuffer på 2,5 prosent av bankenes beregningsgrunnlag vil alltid gjelde. Tilleggskravet vil kunne være fra null til 2,5 prosent og fastsettes av nasjonale tilsynsmyndigheter. Etter Baselkomiteens forslag vil kravet gjelde alle banker som gir kreditt til kunder i vedkommende land. Utenlandske banker og deres filialer skal pålegges bufferkrav på utlån til vertslandet av hjemlandets myndigheter, i samsvar med det vertslandet bestemmer.

1 Norges Bank har allerede foretatt slike analyser på et bredt indikatorsett, se artiklene Magdalena D. Riiser (2005): Boligpriser, aksjekurser, investeringer og kreditt – hva sier de om bankkriser? En historisk analyse på norske data. *Penger og kreditt 2/2005*, Magdalena D. Riiser (2008): Formuespriser, investeringer og kreditt – hva sier de om finansiell utsatthet? *Aktuell kommentar 6/2008*, og Magdalena D. Riiser (2010): Formuespriser, investeringer, kreditt og finansiell utsatthet. *Aktuell kommentar 4/2010*.

2 Pressemelding 12. september 2010.

Ramme 4 Kriseløsning – systemviktige banker

Krise i en mindre bank kan som regel håndteres ved salg eller avvikling uten at finansiell stabilitet settes i fare. Derimot kreves eget rammeverk for å håndtere krise i en bank der deler av bankens drift av hensyn til finansiell stabilitet ikke kan tillates å stanse opp. Slike banker kan kalles systemviktige banker.

I fravær av et godt rammeverk for kriseløsning har myndighetene svært ofte støttet de systemviktige bankene når de har fått problemer. Det skjedde også under siste krise, med den amerikanske investeringsbanken Lehman Brothers som et viktig unntak. Dersom eiere, ledelse og kreditorene til systemviktige banker legger til grunn at de vil bli støttet av myndighetene, vil det føre til at de tar for stor risiko. Dette kalles atferdsrisiko og er til stede i alle forsikringsordninger. Tabell 6 i vedlegg 3 viser at store banker får bedre kredittvurdering, og dermed

billigere finansiering, som følge av høye forventninger om støtte.¹

For å redusere risikotakingen til systemviktige banker er det viktig å få på plass et kriseløsningssystem der sentrale banktjenester kan drives videre samtidig som de som har bidratt til risikotakingen, tar tap. Lykkes myndighetene med det, vil vi vente større forsiktighet fra eiere og ledelse. Vi vil da også forvente at bankenes kreditorer overvåker bankenes risikotaking bedre og priser bankenes finansiering slik at prisen i større grad gjenspeiler den risikoen bankene tar.

Norge har lenge hatt et særskilt system for håndtering av bankkriser, som bygger på erfaringene fra bankkrisen 1988 – 1993 og er sammenfattet i Banksikringsloven fra 1996. Systemet for kriseløsning i Norge ble i liten grad satt på prøve under finanskrisen. Bankers drift og det

finansielle systemets virkemåte har endret seg siden Banksikringsloven ble innført. De internasjonale erfaringene tilsier at det norske kriseløsningssystemet blir vurdert, blant annet for å se om en kan innføre mer hensiktsmessige verktøy for å håndtere kriser.

Norges Bank foreslår følgende endringer i det norske systemet for kriseløsning:²

- Alle banker pålegges å etablere planer for oppkapitalisering ved en krise og for avvikling av virksomheten uten at finansiell stabilitet blir truet.
- Det må innføres klare regler for når myndighetene skal gripe inn og benytte kriseløsningsverktøyet på en bank i problemer.
- Kriseløsningsmyndighetens mulighet til å dele opp en problembank og håndtere de ulike delene forskjellig uttrykkes klarere enn i dagens lov.

- Kriseløsningsmyndigheten gis mulighet til å etablere en "bro-bank" som midlertidig viderefører viktige funksjoner i banken.
- Det må etableres rutiner for raskere utbetaling av garanterte innskudd.
- Tvungen omgjøring av gjeld til egenkapital, for at banken skal kunne tåle større tap, bør utredes nærmere.

Disse forslagene vil gi myndighetene verktøy til å håndtere kriser også i systemviktige banker. Ved å splitte opp slike banker og videreføre viktige funksjoner i en "bro-bank," kan kreditorer påføres tap samtidig som finansiell stabilitet er sikret. Gode planer for hvordan hver enkelt bank kan og bør avvikles, spiller en viktig rolle i slik kriseløsning.

Norges Banks vurderinger om behovet for endringer i det norske rammeverket for kriseløsning er i tråd med nye internasjonale forslag. G20 har nylig gitt overordnede

anbefalinger for kriseløsning av systemviktige banker, og EU-kommisjonen har lagt fram forslag til nye kriseløsningsverktøy.

Jo mer kapital en bank har, desto større tap kan den tåle uten å havne i alvorlige finansielle problemer. G20 går inn for at systemviktige banker skal ha større evne til å bære tap enn kapitaldekningskravene som skal gjelde for alle banker. Tapsbæreevnen kan også økes ved å stille strengere krav til når og hvordan ulike kapitalinstrumenter skal ta tap. Baselkomiteen for banktilsyn fremmet tidligere i høst forslag om at hybridkapital i internasjonalt aktive banker skal kunne ta tap dersom myndigheten antar at banken ikke er levedyktig over tid, men før banken blir begjært konkurs og avviklet. Norges Bank og Finanstilsynet støttet forslaget i et felles hørings svar.³ Forslaget vil bidra til å øke tapsbæreevnen for systemviktige banker. USA vedtok i sommer at systemviktige finans-

institusjoner skal være underlagt strengere kapitalregulering og krav om godkjente avviklingsplaner. Amerikanske myndigheter fikk samtidig mulighet til å forlange omorganisering dersom avviklingsplanen til en systemviktig finansinstitusjon ikke er tilfredsstillende. Både DnB NOR og Nordea Bank Norge har stor nok forvaltningskapital til å bli definert som systemviktige i Norge dersom de amerikanske reglene blir anvendt her. I Sveits har en ekspertgruppe foreslått at de to største sveitsiske bankene skal ha kapitaldekning på 19 prosent fra 2019, hvorav om lag halvparten må oppfylles med egenkapital.

1 Denne implisitte subsidieringen av bankers finansiering taler for skattlegging av markedsfinansieringen til banker som markedet forventer vil bli støttet ved finansielle problemer, se Sigbjørn Atle Berg (2010): Særskatt på finansinstitusjoner og avgifter til sikringsfond, *Penger og Kreditt 2/2010* (utkommer medio desember 2010).

2 Anbefalingene beskrives nærmere i vedlegg til Norges Banks brev til Finansdepartementet i forbindelse med *Finansiell stabilitet 2/2010*.

3 Se http://www.norges-bank.no/templates/article____77453.aspx

Ramme 5 Virkninger av vedvarende lave renter

I Norge og flere andre land er styringsrentene, samt både korte og langsiktige statsobligasjonsrenter uvanlig lave, se figur 1. Nivået på disse rentene påvirker også rentene på øvrige finansielle instrumenter i økonomien. Under diskuteres enkelte konsekvenser av et vedvarende lavt rentenivå.¹

Virkning på gjeldsnivået i norske husholdninger

Norsk etterspørsel etter varer og tjenester ser ut til å kunne vokse ganske godt i årene fremover. Norske husholdninger er i liten grad rammet av den internasjonale nedgangskonjunkturen i form av økt arbeidsledighet, og utsiktene til videre vekst er gode sammenlignet med en del andre land. Lave renter gjør det mer attraktivt å fremskynde konsum, også boligkonsum. Forventninger om lave renter fremover kan bidra til ytterligere gjeldsvekst. Perioder med lave renter kan bidra til at husholdninger nedjusterer sine

forventninger til det fremtidige rentenivået. Lave langsiktige renter i internasjonale finansmarkeder, sammen med signaler fra sentralbanker om at rentene vil holdes på et lavt nivå en god stund fremover, kan støtte opp om disse forventningene.

Mye av etterspørselen vil rette seg mot produsenter i andre land fordi den reelle kronekursen er sterk.

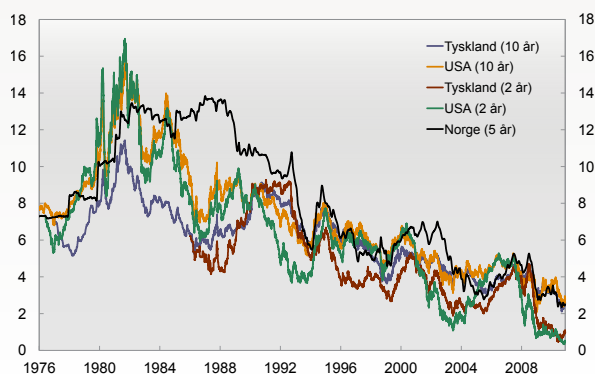
Boligtjenester kan bare produseres hjemme. Med en sterk vekst i etterspørselen er det risiko for at boligprisene vil stige ytterligere fra allerede høye nivåer og med tilhørende vekst i husholdningenes gjeld.

Et stilisert eksempel kan illustrere hvor mye husholdningenes gjeldsbelastning kan øke dersom husholdningene legger vedvarende lave renter til grunn. I perioden 1986 – 2004 benyttet husholdningene i gjennomsnitt 11 prosent av inntektene på renteutgifter. Figur 2

viser hvor stor gjeldsbelastningen kan være ved ulike rentenivåer gitt at husholdningene også i fremtiden vil benytte 11 prosent av inntektene på renteutgifter. Dersom husholdningene tror at det langsiktige rentenivået fremover vil være 3 – 4 prosent, vil husholdningenes gjeldsbelastning, hvis de fritt kan tilpasse seg, kunne øke opp mot 300 – 400 prosent.²

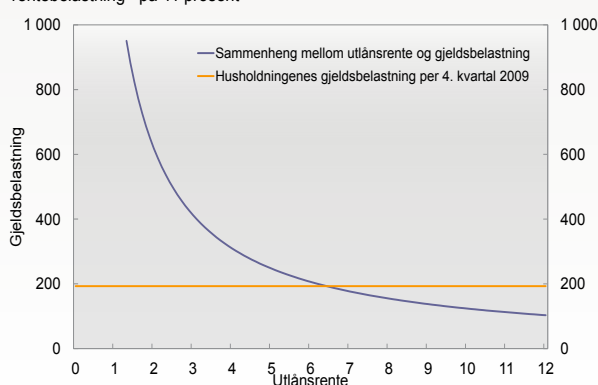
En slik gjeldsoppbygging vil ta lang tid og kreve en svært lang periode med lave renter. Beregningene illustrerer imidlertid at norske husholdninger ikke nødvendigvis ønsker å bremse gjeldsveksten ytterligere. Dette vil i så fall kunne bidra til økt press i boligmarkedet og risiko for bobler. Økte boligpriser innebærer økt verdi på bankenes panteverdier, noe som igjen gir grunnlag for at husholdningene kan låne mer. Høy gjeldsbelastning kan gjøre husholdningene sårbare for uventede renteøkninger, store reduksjoner i inn-

Figur 1 Statsobligasjonsrenter i Tyskland, USA og Norge. Løpetider angitt i parentes. Prosent. Dagstall. 1. januar 1976 – 23. november 2010

Kilde: Thomson Reuters

Figur 2 Sammenheng mellom utlånsrente og gjeldsbelastning¹⁾ ved en rentebelastning²⁾ på 11 prosent

1) Gjeld i prosent av disponibel inntekt
2) Renteutgifter i prosent av inntekt etter skatt

tekten eller brå omslag i boligmarkedet.

Flere forhold vil imidlertid kunne virke dempende på husholdningenes gjeldsopptak. En del husholdninger ble nødt til å stramme inn på forbruket da renten steg til et mer normalt nivå fram mot sommeren 2008. Det kan bidra til at husholdningene nå tar høyde for et økt rentenivå fremover, samt ser behov for å bygge opp finansielle buffere. I tillegg kom Finanstilsynet med nye retningslinjer for forsvarlig utlånspraksis i mars 2010. Tall for gjeldsveksten og utlånsundersøkelsen fra Norges Bank tyder på at dette har en effekt på bankenes utlånspraksis.

Utfordringer for livsforsikrings-selskaper og pensjonskasser

Vedvarende lave statsobligasjonsrenter innebærer utfordringer for livsforsikringsselskapene og pensjonskassene, som hvert år må oppfylle avkastningsgarantier overfor sine kunder. Slike selskaper har store beholdninger av statsobligasjoner og andre typer obligasjoner. Investeringshorisonten er ofte vesentlig lengre enn løpetiden på obligasjonene selskapene har investert i. Det betyr at obligasjonene må rulleres relativt hyppig over forpliktelsesens levetid. Vedvarende lave renter vil blant annet føre til at avkastningen på obligasjonsporte-

føljene faller etter hvert som beholdningene rulleres til lavere renter.

Et vedvarende lavt rentenivå øker risikoen for at selskapene ikke oppnår tilstrekkelig avkastning til å dekke inn avkastningsgarantien. Lave renter gjør det også vanskeligere å bygge opp selskapenes kapitalbuffere. Hvis selskapene ikke klarer å oppnå tilstrekkelig avkastning på de investerte eiendelene, må de tære på bufferkapitalen og eventuelt også egenkapitalen for å betale ut forpliktelsene til kunden. For å øke avkastningen kan et alternativ være å øke aksjeandelen. Det øker imidlertid risikoen og gjør egenkapitalen mer tapsutsatt.

I Norge får selskapene noe hjelp en periode fremover blant annet ved at selskapenes eiendomsporteføljer og porteføljene med obligasjoner som holdes til forfall, gir bedre avkastning enn dagens markedsrenter og høyere avkastning enn rentegarantien. I tillegg er størrelsen på rentegarantien gradvis synkende.³

Fare for ny jakt på høy avkastning

Generelt kan lav avkastning på investeringer i statsobligasjoner øke insentivene til å investere i mer risikofylte aktiva. I årene forut for finanskrisen førte investorenes jakt på avkastning til at ledig kapital blant annet fant veien til dårlige

segmenter av det amerikanske boligmarkedet. Det påførte investorene store tap. Liknende feilallokeringer av kapital kan oppstå dersom investorene undervurderer risikoen forbundet med alternative investeringer.

Det er nå økt bekymring for at store kapitalstrømmer inn til fremvoksende markeder kan gi uheldige virkninger. Tilførselen av kapital til fond som investerer i fremvoksende markeder, har vært rekordhøy i 2010. Kapitalstrømmene er drevet av utsikter til fortsatt god vekst i flere fremvoksende markeder, samtidig som renter og vekstutsikter i USA og flere europeiske land er lave. Høy innstrømming av kapital legger press på valutakurser, øker risikoen for oppbygging av finansielle bobler, og kan dessuten gi uheldige virkninger og økt volatilitet i markedene dersom kapitalstrømmene av ulike årsaker brått skulle snu.

1 Se også ramme om vedvarende lave renter i *Pengepolitisk rapport 3/2010*.

2 Se også Berge og Vatne (2009): Har husholdningene for høy gjeld i forhold til inntekten? *Aktuell kommentar 4/2009*.

3 I Norge bestemmer Finanstilsynet den høyest tillatte beregningsrenten (garantirenten). Se "Finanstilsynet har besluttet å sette ned beregningsrenten i livsforsikring", pressemelding 32/2010, Finanstilsynet.

Vedlegg 1

Ordforklaringer

Basel II: Kapitaldekningsregler som ble gjort gjeldende i EØS-området fra 2007 gjennom Kapitalkravsdirektivet. Basel II er en global standard som tar hensyn til ulike former for risiko, som kredittrisiko, markedsrisiko og operasjonell risiko. Basel II har tre pilarer: Pilar I er beregning av minstekrav til ansvarlig kapital, pilar II gjelder bankenes vurdering av kapitalbehov – ICAAP, mens pilar III omfatter offentliggjøring av finansiell informasjon.

Belåningsgrad: Gjeld med pant i en eiendel i prosent av eiendelens virkelige verdi.

Beregningsgrunnlag (sum risikovektede eiendeler): Beregningsgrunnlaget utgjør nevneren i uttrykkene for beregning av finansinstitusjoners egenkapital-, kjernekapital- og kapitaldekning. Hvilke risikovekter som kan benyttes ved beregningen, fremgår av kapitaldekningsregelverket (Basel II).

Bytteordningen: Ordning der staten og bankene bytter statspapirer mot OMF for en avtalt periode. Norges Bank administrerer ordningen på oppdrag fra Finansdepartementet.

Disponibel inntekt: Husholdningenes disponible inntekt er definert som: Alle inntekter fratrukket skatter, renteutgifter og andre utgifter. (Andre utgifter består av en rekke komponenter, som overføringer til utlandet, utgifter til kollektive pensjonsordninger m.m.) Norges Bank korrigerer disponibel inntekt for anslått reinvestert aksjeutbytte i 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital i 2006 – 2013.

Forvaltningskapital: Bokført verdi eiendelene i en finansinstitusjon.

Gjeldsbelastning (husholdninger): Lånegjeld i prosent av korrigert disponibel inntekt.

Gruppevise nedskrivinger: Nedskrivinger for utlånstap hvor tapskostnaden ikke er spesifisert på enkeltkunder, men er knyttet til en gruppe låntakere. For eksempel kan dette være låntakere innen en næring med svake fremtidsutsikter.

Individuelle nedskrivinger: Nedskrivning for utlånstap hvor tapskostnaden er spesifisert på enkeltkunder.

Innskuddsdekning: Innskudd fra en gitt kundegruppe i prosent av utlån til den samme kundegruppen.

Innskuddsmargin: Differansen mellom 3-måneders effektiv NIBOR-rente og gjennomsnittlig rente på innskudd.

Kapitaldekning: Beregnes som netto ansvarlig kapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kjernekapital: En finansinstitusjons kjernekapital (Tier 1) består av egenkapital og hybridkapital.

Kjernekapitaldekning: Beregnes som kjernekapital dividert med beregningsgrunnlaget.

Kredittrisiko: Risiko for tap ved at en motpart ikke oppfyller sine forpliktelser i henhold til avtale.

Kunder: Sektorbegrep som benyttes om bankenes kunder, og omfatter sektorene 110, 380 – 890 og 941 – 990. I tillegg til sektorene som inngår i personmarkedet og næringsmarkedet, omfatter kunder blant annet statlig og kommunal sektor samt ikke-finansielle utenlandske sektorer.

Likvide eiendeler (banker): Bankenes svært likvide eiendeler er definert som: Innskudd i sentralbanker + beholdning av stats- og statsgaranterte obligasjoner og sertifikater.

Likviditetsbuffer (foretak): Et foretaks likviditetsbuffer er definert som foretakets balanseførte verdi av markedsbaserte aksjer, obligasjoner, bankinnskudd og kontanter i prosent av totalkapitalen.

Likviditetsrisiko (for finansinstitusjoner): Risikoen for at en finansinstitusjon ikke klarer å oppfylle sine forpliktelser når de forfaller, uten at det oppstår vesentlige ekstraomkostninger.

Markedsfinansiering: En finansinstitusjons markedsfinansiering er definert som: Lån i og innskudd fra kredittinstitusjoner (herunder Norges Bank) + sertifikatgjeld + obligasjonsgjeld + ansvarlig lånekapital (inkludert fondsobligasjoner)

Netto ansvarlig kapital: En finansinstitusjons kjernekapital (Tier 1) pluss tilleggskapital (Tier 2) minus fradragposter. I tilleggskapitalen inngår blant annet ansvarlige lån, mens immaterielle eiendeler som goodwill og utsatt skattefordel inngår i fradragpostene.

NIBOR (Norwegian Inter Bank Offered Rate): NIBOR eller pengemarkedsrenten er renten på lån bankene imellom. Tilbud og etterspørsel i pengemarkedet bestemmer pengemarkedsrentene. NIBOR er en valutaswaprente.

Næringsmarkedet: Sektorene 710 – 790, som blant annet består av ikke-finansielle private foretak og personlige næringsdrivende.

Obligasjoner med fortrinnsrett (OMF): En obligasjon med fortrinnsrett til dekning av fordringer. Sikkerhetsmassen kan bestå av boliglån, næringsseidomsloan eller offentlige lån.

OMF-kredittforetak: Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF).

Personmarkedet: Sektor 810, som består av lønnstakere, pensjonister, trygdede, studenter o.a.

Publikum: Sektorene 510 – 890. Begrepet publikum omfatter de institusjonelle sektorene kommuneforvaltningen, offentlige ikke-finansielle foretak, private ikke-finansielle foretak og husholdninger.

Reell formidlingstid på bolig: Reell formidlingstid er beregnet ved å ta antall boliger til salgs som andel av antall omsatte boliger. Det gir et mål på hvor mange måneder det vil ta å selge alle boliger til salgs på et gitt tidspunkt gitt omsetningen i samme måned.

Referansebane: Referansebanen i Pengepolitisk rapport representerer den utviklingen Norges Bank vurderer å være den mest sannsynlige, gitt en rekke forutsetninger. Referansebanen blir utarbeidet med utgangspunkt i en makroøkonomisk modell, supplert med skjønsmessige vurderinger.

Rentebelastning (husholdninger): Renteutgifter etter skatt i prosent av korrigert disponibel inntekt pluss renteutgifter.

Rentemargin: Rentemarginen i bankene beregnes som differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån til og innskudd fra en gitt kundegruppe. Rentemarginen kan splittes opp i innskudds- og utlånsmargin.

Soliditet (bank): En banks evne til å tåle utlånstap og samtidig overholde kapitaldekningskravene.

Stressalternativ: Alternativt scenario for norsk økonomi, der vi antar at det inntreffer en rekke uventede forstyrrelser i økonomien. Stressalternativet er ikke det mest sannsynlige alternativet til referansebanen, men utgjør en analyse av relevante risikofaktorer som kan medføre problemer for bankene.

Stresstest: Analyse av hvor motstandsdyktige bankene er mot negative forstyrrelser til økonomien.

Systemrisiko: Risiko for at problemer i en finansinstitusjon smitter over til det finansielle systemet og svekker tilgangen på kreditt og kapital i økonomien. Systemrisiko bygges typisk opp over lang tid, ved at det skapes avhengighet mellom finansinstitusjoner, og ved at det bygges opp risikoeksponeringer på systemnivå.

Utlånsmargin: Differansen mellom gjennomsnittlig rentesats på utlån og 3-måneders effektiv NIBOR-rente.

Vedlegg 2

Oversikt over rammer 2006 – 2010

2/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden
Finansiell stabilitet 1/2010
Ny regulering av bankers kapital og likviditet
Diskresjonære motsykliske tiltak
Kriseløsning – systemviktige banker
Virkninger av vedvarende lave renter

1/2010

Fremskrivninger av bankenes resultater – endringer siden
Finansiell stabilitet 2/2009
Makrotilsyn og systemrisiko
Finanstilsynets nye retningslinjer for forsvarlig utlåns-
praksis – virkninger på husholdningenes gjeld
Konsekvenser for bankene av Solvens II
Nye regnskapsregler for verdsettelse av finansielle
eiendeler

2/2009

Andre tiltak som drøftes for å bedre reguleringen av
finansnæringen
Kapitalbehov under den norske bankkrisen tidlig
på 1990-tallet
Vanskelig å sammenlikne bankers kapitaldekning
Ønske om økt bruk av sentrale motparter
Betalingsystemene har fungert godt
Skipsfart – en utsatt næring

1/2009

Bakgrunn for finanskrisen
Før og nå – en sammenlikning med bankkrisen
1988 – 1993

2/2008

Kapitalkrav til bankene
Hvor utsatt er det finansielle systemet? En analyse med
gapindikatorer
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2008

Stresstesting av bankenes tap og resultater
Norges Banks utlånsundersøkelse
Sentralbankers tiltak mot likviditetsproblemer i banker

2/2007

Problemer i markedet for boliglån i USA
Problemer i interbankmarkedene – sentralbankenes tiltak
Obligasjoner med fortrinnsrett
Stresstesting av bankenes tap og resultater

1/2007

Internasjonale erfaringer med omslag i boligmarkedet
Lav andel lån med fast rente
Lav sparing i husholdningene
Faktorer bak bankenes problemlån

2/2006

Store tap i hedgefondet Amaranth
Boliginvesteringer og boligpriser
Økt gjeld i husholdningene i mange land
Hva betyr et fall i husholdningenes konsum for risikoen
på utlån til foretak?
Foretakenes likviditet
Hva betyr Basel II for bankenes kapitaldekning?

1/2006

Betydningen for obligasjonsmarkedet av endringer i regel-
verket for pensjonsfond
Langsiktige realrenter og boligpriser
Husholdningenes bolig- og finansformue
Husholdningenes finansielle marginer
Bankenes prising av utlån til foretak
Betydningen av Norges Banks styringsrente og
konkurransforhold for bankenes renter
Verdsettingsindikatorer for aksjemarkedene

Vedlegg 3

Tabell 1 Nøkkeltall for norske aksjeselskap.¹⁾ Prosent

	Andel bankgjeld ²⁾		Driftsmargin ³⁾		Totalkapital-avkastning ⁴⁾		Egenkapital-andel ⁵⁾	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Jord-/skogbruk og tilknyttede tjenester	0,2	0,2	3,8	4,0	2,4	4,6	32,4	34,7
Fiske, fangst og oppdrett	3,3	3,5	11,4	15,8	0,0	6,9	27,1	31,6
Industri	7,3	6,6	6,3	3,8	1,7	4,2	33,8	39,4
Oljeservice	4,3	4,4	16,7	11,7	4,4	5,0	33,6	34,4
Forsyning	2,9	2,4	27,1	26,1	9,7	9,8	43,6	44,9
Bygg og anlegg	8,3	7,4	5,8	6,2	4,3	5,8	25,9	30,4
Varehandel	6,5	5,4	2,7	3,3	5,6	8,0	29,0	32,7
Utenriks sjøfart og rørtransport	13,2	13,5	12,5	2,4	-1,0	2,7	36,9	46,6
Transport utenom skipsfart	3,4	4,3	7,5	7,6	5,6	6,3	25,6	25,5
Overnattings- og serveringsvirksomhet	0,8	0,8	3,9	3,3	3,2	4,8	24,5	28,1
Tjenesteyting	9,7	8,8	8,4	6,5	2,2	4,7	35,5	37,1
Eiendomsdrift	40,2	42,8	54,0	88,2	-0,6	3,6	38,7	43,6
Total	100,0	100,0	7,2	6,7	2,3	5,0	34,8	39,0

1) Eksklusive utvinning av olje/gass, bank/forsikring og offentlig forvaltning

2) Næringens andel av foretakenes totale bankgjeld

3) Driftsresultat i prosent av omsetning

4) Resultat før skatt i prosent av totalkapitalen ved årets slutt

5) Bokført egenkapital i prosent av totalkapital

Kilde: Norges Bank

Tabell 2 Strukturen i finansnæringen i Norge per 30. september 2010. Prosent

	Antall	Utlån (mrd. kr.)	Forvaltnings- kapital (mrd. kr.)	Kjerne- kapital- dekning (%)	Kapital- dekning (%)
Banker (ekskl. filialer av utenlandske banker)	134	1 658	3 086	10,3	12,5
Filialer av utenlandske banker	11	325	568		
Kredittforetak (inkl. filialer av utenlandske foretak)	30	968	1 373	10,5	12,1
Finansieringsselskaper (inkl. filialer av utenlandske selskaper)	51	93	109	12,2	13,0
Statlige låneinstitutter	3	229	242		
Livsforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)*	12	46	842	11,8	14,9
Skadeforsikringselskaper (ekskl. filialer av utenlandske selskaper)*	44	1	151	37,6	37,8
<i>Memo:</i>			(mrd. kr.)		
Markedsverdi av aksjer og egenkapitalbevis, Oslo Børs			1 499		
Utestående innenlandsk obligasjons- og sertifikatgjeld			1 616		
Utstedt av offentlig sektor og statlig eide selskaper			661		
Utstedt av banker			294		
Utstedt av andre finansinstitusjoner			407		
Utstedt av andre private foretak			97		
Utstedt av utlendinger			157		
BNP Norge, 2009			2 408		
BNP Fastlands-Norge, 2009			1 854		

* Kapitaldekningsdata per juni 2010

Kilder: Finanstilsynet, Oslo Børs, Statistisk sentralbyrå og Norges Bank

Tabell 3 Banker og OMF-kredittforetaks markedsandeler¹⁾ i Norge per 30. september 2010. Prosent

	Brutto utlån til		Innskudd fra	
	Person-markedet	Nærings-markedet	Person-markedet	Nærings-markedet
DnB NOR Bank ²⁾	31,8	32,8	32,3	35,5
Datterbanker av utenlandske banker i Norge ³⁾	12,8	18,8	9,0	18,1
Filialer av utenlandske banker i Norge ⁴⁾	10,9	17,8	8,2	14,9
SpareBank 1-alliansen ⁵⁾	19,2	14,9	19,4	13,9
Terra-Gruppen ⁶⁾	8,8	4,1	11,2	5,7
Øvrige sparebanker ⁷⁾	13,4	9,6	15,0	9,9
Øvrige forretningsbanker ⁸⁾	3,2	2,0	5,0	2,2
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Totalmarked (i milliarder kroner)	1 607	1 058	701	570

1) Markedsandelene er beregnet ved å summere balansetallene til institusjonene som inngår i de ulike gruppene

2) DnB NOR Bank, Nordlandsbanken, DnB NOR Boligkreditt og DnB NOR Næringskreditt

3) Nordea Bank Norge, Santander Consumer Bank, SEB Privatbanken og Nordea Eiendomskreditt

4) Fokus Bank filial av Danske Bank, Handelsbanken, SEB, Swedbank, Handelsbanken Eiendomskreditt, BNP Paribas, Skandiabanken + 5 andre filialer

5) SpareBank 1 SR-Bank, SpareBank 1 SMN, SpareBank 1 Nord-Norge, Sparebanken Hedmark + de 14 andre sparebankene i SpareBank 1-alliansen, SpareBank 1 Boligkreditt, BN Bank, Bank 1 Oslo, SpareBank 1 Næringskreditt og BN Boligkreditt

6) Terra BoligKreditt, Terra Kortbank og de 76 sparebankene som er eiere i Terra-Gruppen AS

7) Sparebanken Vest, Sparebanken Møre, Sparebanken Sør, Sparebanken Pluss, Sandnes Sparebank, Sparebanken Sogn og Fjordane + 14 andre sparebanker og 10 boligkredittforetak

8) Storebrand Bank, Landkreditt Bank, Gjensidige Bank, Storebrand Kredittforetak + 9 andre forretningsbanker, 1 annet boligkredittforetak og 1 næringskredittforetak

Kilde: Norges Bank

Tabell 4 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene i enkeltkvartaler¹⁾

	3. kvartal 2009		4. kvartal 2009		1. kvartal 2010		2. kvartal 2010		3. kvartal 2010 ²⁾	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Netto renteinntekter	10,47	1,34	10,17	1,30	9,97	1,28	10,12	1,28	11,73	1,48
Andre driftsinntekter	5,62	0,72	5,38	0,69	4,77	0,61	6,42	0,81	5,71	0,72
Provisjonsinntekter	2,55	0,33	2,50	0,32	2,44	0,31	2,62	0,33	2,67	0,34
Verdipapirer, valuta og derivater	2,21	0,28	2,47	0,32	1,76	0,23	1,32	0,17	2,25	0,28
Andre driftskostnader	7,47	0,96	7,95	1,02	6,89	0,89	7,74	0,98	8,46	1,07
Personalkostnader	4,38	0,56	4,54	0,58	3,56	0,46	4,37	0,55	4,82	0,61
Driftsresultat før tap	8,61	1,10	7,61	0,97	7,86	1,01	8,80	1,11	8,97	1,13
Tap på utlån og garantier	2,31	0,30	1,14	0,15	0,81	0,10	1,15	0,14	0,63	0,08
Resultat før skatt	6,71	0,86	4,78	0,61	7,04	0,91	9,88	1,25	7,22	0,91
Resultat etter skatt	4,79	0,61	3,38	0,43	5,27	0,68	7,67	0,97	5,50	0,69
Kapitaldekning (%)	12,1		13,1		13,1		12,5		12,5	
Kjernekapitaldekning (%)	9,5		10,5		10,6		10,1		10,3	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge. Resultatstørrelsene i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital (GFK) er annualiserte

2) DnB NOR Finans ble fusjonert inn i DnB NOR Bank i september 2010

Kilde: Norges Bank

Tabell 5 Resultatutviklingen og kapitaldekningen i bankene¹⁾

	2007		2008		2009		1. – 3. kv 2009		1. – 3. kv 2010 ²⁾	
	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK	Mrd. kr.	% GFK
Rentenetto	36,72	1,50	43,16	1,55	41,01	1,32	30,84	1,33	31,83	1,35
Andre driftsinntekter	18,47	0,75	10,69	0,38	23,38	0,75	18,00	0,78	16,90	0,72
Provisjonsinntekter	10,24	0,42	9,34	0,34	9,45	0,31	6,95	0,30	7,74	0,33
Verdipapirer, valuta og derivater	3,58	0,14	-1,42	-0,05	12,70	0,40	10,23	0,45	5,34	0,22
Andre driftskostnader	28,17	1,15	29,57	1,06	30,70	0,99	22,74	0,98	23,09	0,98
Personalkostnader	15,61	0,64	16,72	0,60	17,71	0,57	13,18	0,57	12,75	0,54
Driftsresultat før tap	27,02	1,10	24,28	0,87	33,70	1,09	26,10	1,13	25,63	1,09
Tap på utlån og garantier	-0,01	0,00	5,41	0,19	7,29	0,24	6,15	0,27	2,59	0,11
Resultat før skatt	27,42	1,12	18,28	0,66	24,80	0,80	20,02	0,86	24,14	1,02
Resultat etter skatt	20,78	0,85	13,02	0,47	17,59	0,57	14,21	0,61	18,44	0,78
Kapitaldekning (%)	11,7		11,2		13,1		12,1		12,5	
Kjernekapitaldekning (%)	9,3		8,6		10,5		9,5		10,3	

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

2) DnB NOR Finans ble fusjonert inn i DnB NOR Bank i september 2010

Kilde: Norges Bank

Tabell 6 Rating fra Moody's,¹⁾ forvaltningskapital, kapitaldekning²⁾ og egenkapitalavkastning for nordiske finanskonserner, datterbanker i Norge og norske banker per tredje kvartal 2010. Konserntall

	Finansiell styrke	Kortsiktig	Langsiktig	Forvaltningskapital (mrd. kr.)	Kjernekapitaldekning (%)	Kapitaldekning (%)	Andel av delårsres. med (%)	Egenkapitalavkastning		
								2008	2009	1. – 3. kv. 2010
Nordea Bank	C+	P-1	Aa2	4 787	10,1	11,8	0	15,3	11,3	11,0
Danske Bank	C	P-1	Aa3	3 594	14,4	17,4	100	1,0	1,7	3,4
SEB	C-	P-1	A1	1 964	12,7	12,7	100	13,1	1,2	4,4
Handelsbanken	C+	P-1	Aa2	1 907	9,1	12,0	0	16,2	12,6	12,8
DnB NOR	C	P-1	Aa3	1 863	9,2	11,7	0	12,4	10,6	12,4
Swedbank	D+	P-1	A2	1 609	10,8	13,3	100	15,2	-12,5	6,9
Nordea Bank Norge	C	P-1	Aa2	511	7,9	10,2	0	17,6	10,1	15,7
SpareBank 1 SR-Bank	C-	P-1	A1	130	9,3	11,6	50	8,0	17,5	15,1
Sparebanken Vest	C-	P-1	A2	105	10,6	11,5	50	4,9	8,0	12,2
SpareBank 1 SMN	C-	P-1	A1	95	10,6	12,8	50	11,9	16,2	13,9
SpareBank 1 Nord-Norge	C	P-1	A1	68	9,8	11,0	0	8,1	18,2	15,5

1) Rating per 22. november 2010. Moody's ratingskalaer: Finansiell styrke: A+, A, A-, B+, B, B-, C+, C, C-,...

Kortsiktig: P-1, P-2,... Langsiktig: Aaa, Aa1, Aa2, Aa3, A1, A2,...

2) Andelen av delårsresultatet som inkluderes ved beregningen av kjernekapital- og kapitaldekning varierer fra institusjon til institusjon. Dess høyere andel av (positive) delårsresultat som inkluderes, dess høyere kapitaldekningstall. Dersom institusjonen har oppgitt kapitaldekningstall hvor 0 prosent av periodens resultat er inkludert, er dette benyttet. Ulike nasjonale regler, blant annet for innkonsolidering av livsforsikringselskaper, medfører at norske finanskonserns kapitaldekningstall ikke er direkte sammenlignbare med kapitaldekningstall for andre nordiske finanskonsern

Kilder: Bankenes nettsider og Moody's

Tabell 7 Balansestruktur i norske banker.¹⁾

Prosentvis fordeling

	2009	3. kvartal 2009	3. kvartal 2010
Kontanter og innskudd	9,9	9,2	7,8
Verdipapirer (omløpsmidler)	19,3	19,1	20,8
Brutto utlån til publikum	53,7	54,4	53,7
Andre utlån	10,0	9,8	10,3
Nedskrivninger på utlån	-0,4	-0,4	-0,4
Anleggsmidler og øvrige fordringer	7,5	8,0	7,8
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Kundeinnskudd	43,1	42,3	44,4
Innskudd/lån fra innenlandsk kredittinstitusjon	3,1	3,3	3,1
Innskudd/lån fra utenlandsk kredittinstitusjon	15,2	14,3	11,9
Innskudd/lån fra Norges Bank	1,6	1,4	2,1
Andre innskudd/lån	6,3	6,2	6,3
Sertifikatgjeld	3,1	3,2	3,7
Obligasjonsgjeld	15,5	16,4	15,0
Annen gjeld	3,9	4,9	4,9
Ansvarlig lånekapital	2,3	2,2	2,2
Egenkapital	5,9	5,7	6,4
Sum gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0
<i>Memo:</i>			
Forvaltningskapital (milliarder kroner)	3 132	3 120	3 086

1) Alle banker med unntak av utenlandske filialer i Norge

Kilde: Norges Bank

Tabell 8 Balansestruktur og resultat i kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett¹⁾

	2009	3. kvartal 2009	3. kvartal 2010
Balanse. Prosentvis fordeling			
Kontanter og innskudd	3,2	4,2	3,1
Verdipapirer (omløpsmidler)	2,4	3,7	3,9
Brutto utlån	93,6	91,6	92,6
Nedskrivninger på utlån	0,0	0,0	0,0
Anleggsmidler og øvrige fordringer	0,7	0,5	0,4
Sum aktiva	100,0	100,0	100,0
Sertifikatgjeld	0,1	0,1	0,1
Obligasjongjeld	66,6	69,2	72,1
Lån	27,1	24,9	21,1
Annen gjeld	1,1	0,7	1,9
Ansvarlig lånekapital	0,6	0,6	0,5
Egenkapital	4,5	4,5	4,3
Samlet gjeld og egenkapital	100,0	100,0	100,0
Resultat. Prosent av GFK (hittil i året annualisert)			
Netto renteinntekter	0,98	1,04	0,84
Driftskostnader	0,21	0,22	0,23
Tap på utlån og garantier	0,01	0,01	0,01
Resultat før skatt	0,45	0,40	0,44
Memo:			
Nedbetalingslån (milliarder kroner)	396	357	510
Forvaltningskapital (milliarder kroner)	594	550	783
herav boligkredittforetak	560	530	740
herav øvrige	34	20	43

1) Kredittforetak med rett til å utstede obligasjoner med fortrinnsrett (OMF) i henhold til regelverk som trådte i kraft 1. juni 2007. I desember 2009 er utvalget 22 selskaper, herav 17 boligkredittforetak, i september 2009 er utvalget 19 selskaper, herav 16 boligkredittforetak og i september 2010 er utvalget 23 selskaper, herav 18 boligkredittforetak

Kilde: Norges Bank

Tabell 9 Stresstest av bankenes tap og resultater. Fremskrivninger stressalternativ (referansebane¹⁾ i parentes)

	2010		2011		2012		2013	
Makroøkonomisk scenario. Prosentvis endring fra foregående år dersom ikke annet fremgår								
BNP for Fastlands- Norge ²⁾	1¼	(1¾)	-¼	(3)	1¾	(3)	2¼	(2¾)
KPI	2¼	(2¼)	¾	(1¼)	1¼	(2)	1½	(2¼)
Årslønn	3¼	(3½)	3½	(3¾)	3¼	(4¼)	3	(4½)
Registrerte arbeidsledige (prosent av arbeidsstyrken)	3	(3)	3	(2¾)	3½	(2½)	3½	(2½)
Valutakurs (Nivå. Importveid kursindeks, 44 handelspartnere)	90¾	(90¼)	91½	(90¾)	91¼	(90½)	91¾	(91½)
Oljepris, USD per fat (nivå)	64	(79)	50	(85)	50	(88)	52	(88)
Bankenes gjennomsnittlige utlånsrenter (nivå)	4¾	(4½)	4½	(4½)	3¾	(5)	3¾	(6)
Boligpriser	6	(7¾)	-10	(4¾)	-4	(4)	2½	(3¾)
Kreditt til husholdninger ³⁾	6¼	(6¾)	3¾	(7)	2½	(6¾)	2¼	(6½)
Kreditt til ikke-finansielle foretak ³⁾	2¼	(2½)	-1½	(4½)	0	(6)	½	(6)

Bankenes¹⁾ tap og resultater

Problemlån husholdninger ⁴⁾ (prosent av utlån til sektoren)	1,3	(1,3)	1,5	(1,2)	1,4	(0,9)	1,3	(0,8)
Problemlån ikke-finansielle foretak ⁴⁾ (prosent av utlån til sektoren)	4,0	(3,4)	4,6	(3)	6,1	(3)	6,6	(3)
Problemlån totalt ⁴⁾ (prosent av samlede utlån)	2,2	(2)	2,5	(1,8)	2,9	(1,6)	2,9	(1,5)
Utlånstap (prosent av samlede utlån)	0,6	(0,2)	1,3	(0,2)	1,6	(0,1)	1,6	(0,1)
Resultat før skatt (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	0,6	(0,9)	0,1	(0,9)	-0,1	(1,0)	0,2	(0,9)
Netto renteinntekter (prosent av gj.snittlig forvaltningskapital)	1,2	(1,2)	1,0	(1,2)	1,0	(1,3)	1,3	(1,2)
Kjernekapitaldekning	9,0	(9,3)	8,9	(9,4)	8,6	(9,5)	8,6	(9,5)

1) De fem største norske bankene og Nordea Bank Norge

2) Referansebane for KPI, årslønn, oljepris, valutakurs, registrert arbeidsledighet og BNP for Fastlands-Norge er hentet fra Pengepolitisk Rapport 3/2010

3) Endring i beholdning målt ved utgangen av året

4) Misligholdte lån og andre særlig tapsutsatte lån. Alle banker unntatt utenlandske filialer i Norge

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, Thomson Reuters, Norges Eiendomsmeglerforbund, ECON Pöyry, Finn.no, Eiendomsmeglerforetakenes Forening og Norges Bank

Tabell 10 Nøkkeltall

	Gjennomsnitt	Gjennomsnitt	Fremskrivninger			
	1987 – 1993	1994 – 2008	2009	2010	2011	2012 – 2013
Husholdninger						
Gjeldsbelastning ¹⁾	141	145	193	196	201	208
Rentebelastning ²⁾	9,7	5,8	5,3	5,1	5,5	6,9
Lånerente ³⁾ etter skatt	9,1	4,9	3,1	3,0	3,0	3,8
Realrente etter skatt ⁴⁾	4,3	2,8	0,9	0,7	1,8	1,7
Netto fordringsrate ⁵⁾	8	44	25			
Boligprisvekst ⁶⁾	-1,3	10,0	2,7	8	5	4
Foretak						
Gjeldsbelastning ⁷⁾	1 087	874	833			
Rentebelastning ⁸⁾	44	30	30			
Totalkapitalavkastning ⁹⁾	3	5	5			
Egenkapitalandel ¹⁰⁾	27	36	39			
Banker¹¹⁾						
Resultat ¹²⁾	-0,4	1,1	0,8	1,0		
Rentemargin ¹³⁾	5,2	2,9	2,4	2,5		
Misligholdte lån ¹⁴⁾		1,8	1,5	1,8		
Tap på utlån ¹⁵⁾	2,3	0,2	0,4	0,2		
Utlånsvekst ¹⁶⁾	4,7	10,8	-7,7	-1,5		
Egenkapitalavkastning ¹⁷⁾		14,9	10,9	14,2		
Egenkapitalandel ¹⁸⁾		7,2	5,9	6,4		
Kjernekapitaldekning ¹⁹⁾	6,3	9,4	10,5	10,3		

- 1) Lånegjeld i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2013
- 2) Renteutgifter etter skatt i prosent av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2013 pluss renteutgifter
- 3) Bankers utlånsrente til husholdninger. Banker og kredittforetak fra og med 2002
- 4) Lånerente etter skatt justert for inflasjon målt ved KPI
- 5) Husholdningenes totale fordringer fratrukket total gjeld som andel av disponibel inntekt korrigert for anslått reinvestert aksjeutbytte 2000 – 2005 og innløsning/nedsettelse av egenkapital 2006 – 2009
- 6) Basert på boligpriser fra Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry og Finn.no
- 7) Foretakenes totale gjeld i prosent av resultat før skatt og av- og nedskrivninger. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Inkluderer bare foretak som har gjeld
- 8) Foretakenes totale finanskostnader i prosent av resultat før skatt, finanskostnader og av- og nedskrivninger. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass. Inkluderer bare foretak som har gjeld
- 9) Foretakenes resultat før skatt i prosent av totalkapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass
- 10) Foretakenes bokførte egenkapital i prosent av totalkapital. Aksjeselskap eksklusive bank/forsikring, offentlig forvaltning og utvinning av olje/gass
- 11) Statistikkgrunnlaget er årsregnskap for det enkelte år og beholdninger ved årsslutt. Resultat, tap på utlån, utlånsvekst og egenkapitalavkastning for 1. – 3. kvartal 2010 er annualiserte tall
- 12) Resultat før skatt i prosent av gjennomsnittlig forvaltningskapital. For perioden 1987 – 1989 er utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet inkludert. Dette gjelder ikke de andre periodene
- 13) Prosentenheter. Gjennomsnittlig utlånsrente minus gjennomsnittlig innskuddsrente for alle banker i Norge, basert på beholdninger ved årsslutt
- 14) Misligholdte lån i prosent av brutto utlån til publikum
- 15) Tap på utlån i prosent av brutto utlån til publikum for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet
- 16) Årlig prosentvis vekst i utlån til nærings- og personmarkedet fra alle banker i Norge
- 17) Resultat etter skatt i prosent av gjennomsnittlig egenkapital for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge og norske bankers filialer i utlandet. Grunnet manglende data på egenkapital fram til 1. kvartal 1990 kan ikke gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 beregnes
- 18) Bokført egenkapital i prosent av forvaltningskapital for alle banker eksklusive utenlandske filialer i Norge
- 19) Kjernekapital i prosent av beregningsgrunnlaget for alle norske banker eksklusive utenlandske filialer i Norge
- Gjennomsnittet for perioden 1987 – 1993 er for årene 1991 – 1993 på grunn av manglende data

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Norges Eiendomsmeglerforbund, Eiendomsmeglerforetakenes forening, ECON Pöyry, Finn.no og Norges Bank

Finansiell stabilitet nr. 2 – november

2010